

ધર્મબોધ પ્રથમાળા-પુણ્ય ળીજી

સફળતાની સીડી [ચાર પ્રકારના પુરુષાર્થ]

લેખક
' જિનજીવિત '

પ્રકાશક

શ્રી સુજિતકમલ જૈન મોહનઅનંધમાળા
કાર્યાધિકારી-લાલચંદ નંદલાલ શાહ
૬ રાવપુરા, ઘીકાંટા વાઘડીઆ-વડોદરા

પ્રકાશક
મુક્તિકમલ જૈન મોહન અયયાળ
રાવપુરા-વડોદરા

આવૃત્તિ પહેલી

પહેલી વાર

દેશ આની

વિ. સ. ૨૦૦૭ અક્ષયતૃતીયા

મુદ્રક
શ્રી મુતાબચદ લક્ષુભાઈ
શ્રી મહોદય પ્રી પ્રેસ-ભાવનગર

આભાર

ક્ર

શ્રી જયત મેટલ વર્કસના માલિક
કપડવજનિવાસી ધર્મચંદ્રાણી, ઉદારચરિત,
શ્રેષ્ઠિવર્ય, શ્રીમાન્ શેઠ ચીમનલાલ ઠાણા-
લાઈએ આ અન્યમાળાનું પ્રકાશન સરતુ
રાખવામા જે ઉદાર આર્થિક સહાય આપી
છે તે માટે તેમનો હાર્દિક આભાર માનીએ
છીએ

લી૦

પ્રકાશક

વિષયાનુક્રમ

વિષય	પૃષ્ઠાંક
૧ બોધતળિયુ	
સરતતા અને નિષ્ક્રિયતાનું કારણ	૧-૨
બિચારો દાસીપુત્ર । [દર્શાવે]	૩
(૧) ભુગાર રમણો નહિ	૪
(૨) ચોરી કરણો નહિ	૫
માનુ નાકે મરડી આયુ । [દર્શાવે]	૭
(૩) માંસમદ્ય કરણો નહિ	૯
(૪) મદિરાપાન કરણો નહિ	૧૦
(૫) પરબોગમન કરણો નહિ	૧૧
(૬) વેશ્યાગમન કરણો નહિ	૧૨
(૭) સિંહારના હાકે ચક્રણો નહિ	૧૩
બોધતળિયુ	૧૪
૨ સદનતાની સીટી	૧૫
જીવ રાજની ત્રણ રાણીઓ [દર્શાવે]	૧૫
પકિતનો પ્રત્યુત્તર [દર્શાવે]	૧૬
પાંચ પ્રતોનો એક જ જવાબ [દર્શાવે]	૧૭
સામાય અર્થ	૧૭
વિશેષ અર્થ	૧૮
તાત્પર્ય	૧૯
પુરુષાર્થના પ્રકારો	૨૦
અથ અને કામ	૨૦
ધર્મ અને મોક્ષ	૨૧

અર્થની હેયતા	૭૫
વશદાર મુનિમ [દષ્ટાત]	૭૬
માનરૂઢ તે આલુ નામ [દષ્ટાત]	૭૮
કામની હેયતા	૭૯
ધર્મ અને મોક્ષની ઉપાદેયતા	૮૦

૩ આરોહણ ક્રિયા.

પુરુષાર્થની મહત્તા	૮૧
કેટલીક ચકાઓ	૮૨
રાજમાર્ગ	૮૩
ત્રણ પ્રકારના પુરુષો	૮૪
જવાબારીઓ આદા કરે	૮૫
પ્રમાદની પ્રચુરતા	૮૬
પુરુષાર્થનાં પાંચ અંગો	૮૮
તાર્કિક રહસ્ય	૮૯
ઉપમહાર	૯૦

વિષયાનુક્રમ

૪૭૭ ૭૬૬

પૃષ્ઠાંક

વિષય	
૧ બોધતળિયુ	૧-૨
સકલતા અને નિષ્કલતાનું કારણ	૩
ભિચારો દાસીપુત્ર । [દર્શાત]	૪
(૧) ભુગાર રમણો નહિ	૫
(૨) ચોરી કરણો નહિ	૭
માનુ નાક કરડી ખાધુ । [દર્શાત]	૯
(૩) માસમણ્ણુ કરણો નહિ	૧૦
(૪) મદિરાપાન કરણો નહિ	૧૧
(૫) પરબોગમન કરણો નહિ	૧૨
(૬) વેશવાગમન કરણો નહિ	૧૩
(૭) સિંહારના છંદે ચડણો નહિ.	૧૪
બોધતળિયુ	૧૫
૨ સદેવતાની સીદી	૧૫
શીન રાજની ત્રણ રાણીઓ [દર્શાત]	૧૫
પકિતનો પ્રત્યુત્તર [દર્શાત]	૧૬
પાચ પ્રશ્નોનો એક જ જવાબ [દર્શાત]	૧૭
સામા ય અર્થ	૧૭
વિશેષ અર્થ	૧૮
તાર્પય	૧૯
પુરુષાર્થના પ્રકારો	૨૦
અથ અને કામ	૨૦
ધમ અને મોક્ષ	૨૧

ભૌતિકજિયું.

સફલતા અને નિષ્ફલતાનું જરણ

એક માણસ એશી વરમે લાલખુદ લાગતો હોય, બને આખે જરાબર દેખતો હોય અને આખી સોપાગી દાતવટે ભાગી નાખતો હોય, તો આપણને તરત જ લાગશે કે ‘ આ માણસે આરોગ્યના કેટલાક નિયમો અપિશુદ્ધ પાળ્યા હશે ’ તે જ રીતે જો એક પચીસ વર્ષનો નવયુવાન સફેદ પૂછી જેવો જણાતો હોય, આખે જરાબર જોઈ શકતો ન હોય અને પાચો રિયા જેવા દત્તરોગથી પીડાતો હોય, તો આપણને તરત જ લાગશે કે ‘ આ લાડિસાહેબે આરોગ્યના કેટલાક નિયમોનો ભંગ જરૂર કર્યો હશે ’

એક માણસ યોગ્ય વખતમા આગળ તગી આવ્યો હોય, લોકોની ખૂબ પ્રશંસા પામ્યો હોય અને દિનપ્રતિદિન દિનન

યતો હોય, તો આપણને તરત જ લાગશે કે ' આ માણસમા કેટલાક મહાન ગુણો-સદ્ગુણો જરૂર હોવા જોઈએ ' તે જ રીતે એક માણસ જલ્દી પાઠો પડતો હોય, લોકોની નિધાને પાત્ર થતો હોય અને દિનપ્રતિદિન અવનતિને પામતો હોય, તો આપણને તરત જ લાગશે કે ' આ માણસમા ઓટી ઓટા જરૂર હોવી જોઈએ '

એક માણસ વેપારમા સારો નફો કરતો હોય અને બીજાં તેની જ કક્ષાનો વેપારી તે જ જાનના વેપારમા ઓટ કરતો હોય કે ઓટો નફો કરતો હોય તો આપણને જરૂર લાગશે કે ' પહેલાં વેપારીની વેપાર કરવાની રીત સારી હશે અને બીજાં વેપારીની વેપાર કરવાની રીત ખામીજરેલી હશે '

તાત્પર્ય કે જે મનુષ્યો સફલતા મેળવે છે, તેઓ કેટલાક નિયમોને ચોક્કસ અનુસરતા રાખે છે, કેટલાક ગુણોને અવશ્ય જીલવતા રાખે છે, અને પોતાની નીતિરીતિ કે કાર્યપદ્ધતિમા કોઈ ને કોઈ પ્રકારની વિશિષ્ટતા દર્શાવતા હોય છે. ત્યારે નિષ્ફલતાને વરનાર મનુષ્યો સ્થાપિત નિયમોનો કોઈ ને કોઈ રીતે ભંગ કરતા હોય છે, દુર્ગુણોમા ફસેલા હોય છે અને નીતિ રીતિ કે કાર્યપદ્ધતિમા અનેક ખામીઓવાળા હોય છે, એટલે નિમિત્ત પાલન, સદ્ગુણોનો વિકાસ અને સુંદર કાર્યપદ્ધતિ એ સફલતાનું કારણ છે અને યદ્વજ વર્તન, સ્વચ્છ દી વર્તણુક તથા કામ કરવાની બીજાં આવડત એ નિષ્ફલતાનું કારણ છે

જોયે ચડવાનું અઘરું છે, નીચે ઉતરવાનું સહેલું છે આ વાતનો વધારે ખ્યાલ દાસીપુત્રનું દષ્ટાંત વિચારવાથી આવી શકશે

બિચારો દામીપુત્ર !

એક મનુષ્યે ભિયુક જણાતા કોઈ મનુષ્યને કૃતકલ્પશાસ્ત્ર પ્રશ્ન કર્યો ‘ અરે ભિયુક ! તારી લગોટીમા વજ્રનું નામનિશાન રહ્યું નથી, તે કેવળ દોરામય દેખાય છે, તેનું કારણ શું ? ’

ભિયુકે કહ્યું ‘ એ લગોટી નથી પણ માછલા પકડવાની જાળ છે ’

આ જવાબથી આશ્ચર્યચકિત થયેલા મનુષ્યે બીજો પ્રશ્ન પૂછ્યો ‘ તું મચ્છી ખાય છે ? ’

ભિયુકે કહ્યું ‘ હા, હું મચ્છી ખાઉં છું, કારણ કે એની મદિરા સારી લાગતી નથી ’

પ્રશ્ન પૂછનાર વધારે આશ્ચર્યચકિત થયો તેણે ત્રીજો પ્રશ્ન પૂછ્યો ‘ એટલે તું મદિરા પણ પીએ છે ? ’

ભિયુકે કહ્યું ‘ શું કરું ? નિત્ય વેશ્યાને ત્યાં જાઉં છું એટલે ફરજિયાત પીવી પડે છે ’

પ્રશ્ન પૂછનાર આબો જાન્યો તેણે ચોથો પ્રશ્ન પૂછ્યો ‘ ત્યારે તું વેશ્યાગમન પણ કરતો હોઈશ ? ’

ભિયુકે કહ્યું ‘ દુશ્મનોથી ઘેરાયેલા મનુષ્યને માટે એ જ એક વિત્રાતિનું સુંદર સ્થાન છે ’

પ્રશ્ન પૂછનારને સમજ પડી નહિ કે હવે આને શું પૂછવું ? છતાં તેણે પાંચમો પ્રશ્ન પૂછ્યો ‘ શું તું દુશ્મનોથી ઘેરાયેલો છે ? ’

ભિયુકે કહ્યું ‘ હા, કેટલાક માણસો મારી સાથે દુશ્મનો ’

વટ રાખી રહ્યા છે, કારણ કે મેં ચેરીને આદેવી મત્તામાંથી તેમને મોઠા હિન્તો જોઈએ છે '.

આ જવાબ સાંભળીને પ્રશ્ન પૂછનારથી રહેવાસુ નહિ. તેણે તાપી જઈને હકો પ્રશ્ન પૂછ્યો ' અરે પાપી ! ત્યારે તું ચેરીનો ધમો પણ કરે છે ? '

કિશુકે કહ્યું ' શું કરું ? જુગાર રમતા પૈસાની જરૂર હોય ને પગલે પડે છે એટલે ચેરી કરી પડે છે '.

આ જવાબે પ્રશ્ન કરનારની ધીરજનો અત આશ્ચર્યો એટલે તેણે માતમો અને ઉઘો મવાલ પૂછ્યો ' તું શતિનો કોણ છે અને કિશુકના વેશમાં કેમ કરે છે ? '

કિશુકે કહ્યું ' હું રાજાની દામીનો પુત્ર છું ને એક વાર મારામારીમાં જોઈ જાણવું ખૂન કરી બેઠો છું એટલે તેની સજામાંથી બચવા માટે આ કિશુકના વેશે ફરું છું '.

પ્રશ્ન પૂછનારે મોઠેથી દમ જેલ્યો ' એ જગવાન ! આ તે કેટલું મધ પતન ! '

તાર્કિક કે મનુષ્ય એક વાર વિવેકથી બ્રહ્મ થાય અને કર્તવ્ય-અકર્તવ્યનો ખ્યાલ ચૂકી જાય કે તે કમરો નીચે જ ઉતરતો જાય ■ અને શત્રુઓ વિનિષ્ણતને નોતરે છે તેથી નિઃશય જન મહર્ષિઓએ સફલતાના ઉમેદવારો જોગ નીચેની સાત આજ્ઞાઓ જાહેર પાડેલી છે

(૧) જુગાર રમશો નહિ

પૈસાની હારજિતવાળી પાનાની રમત, પાસાની રમત તથા અનેક જાતના જેવો, ઘોડદોડની રમત, તેજમદી અને આ

કનો ધ ધો સોરડી તથા લોરી, એ જઈ જુઝા જુઝા
 સ્વરૂપો છે અને કાચકેમર મંદર સરેકે નડો જુઝાર
 જાતો નથી, પરંતુ તેનામા જુઝા ના જાત નથી છે.

આ જુઝારના છંદે નમ લેવા પુરુષો અને સ્ત્રીઓ
 રી, પાડવ લેવા પરાક્રમી પુરુષોને રૂ ૧ ૫ શ્રીગમ
 રાજ્ય અને અનેક માનરૂ ૧૦ શ્રીમતીને રીરની રીરી જમતા
 યા, છતાં મુઘ્ય મનુષ્યોને તેની નેદિની લાગે છે, ના શ્રી
 યોજી આશ્ચર્ય છે ?

જુઝારના નાદે કેટલાયે બુદ્ધિમાનને જાન નથી, કેટલાયે
 જુઝારનાને હેડે અહાવા અને કેટલાયે શાજા અને શાજા
 માપાતા મનુષ્યોનું સ તર વચાવામ વાજી, છતાં મનુષ્યો
 કમ અમજતા નહિ હોય ?

જુઝારના છંદે વડેગ મનુષ્યો નામ્યાત્મિક હાલિ કરી
 શકતા નથી, સામાજિક ઉત્કર્ષ ૫૧ સાધી શકતા નથી ના
 યોજાને પ્રાપ્ત થયેલા અમુક મનુષ્ય જાવની રેવની દાખાદાજી
 કરે છે ! જ્યાં મન સત વિદ્ય હોય, જ્યાં ચિત્ત મદા
 અસ્થિર હોય, જ્યાં હૃદયનો કળમે ધનવાસગા, અભિગમન,
 ધૃત્યા અને મૃત્યુ હર્ષ રસ હોય, ત્યાં કે યાજી કે ? વિકાગ
 કેવો ? સફલતા કેવી ? ૨) 'જુઝાર રમ્યો નહિ'

(૨) ચોરી પ્રશ્નો નહિ.

જાજા મજર, જુઝાર કરવી, મા માતા તકલાવવી
 તાજા તેજ, જુઝાર કરવી, વાજી કરવી, પાડ ચાડવી
 લૂંટ કરવી, એ જુઝાર નહિ
 ને દાખાવાની

શરતે શુદ્ધ મેલા કરોમાથી યુક્તિપૂર્વક હતી જુલ, માલમ
મેળામેળા મરુદી; માપ અને તોલ જોટા ગળવ, હેતરપીટી
મરુદી જે ધારીના નાતિયાઈ લાઈ જહેનો છે

ધારીનો ના. લાગુ પડના માર ખાવો પટે છે, બધને
જાધાગુ પટે છે, જેલમા જુ પટે છે અને ફેટલીક વાર તો
પ્રાણી માનુષિ પણ આપવી પટે છે આ નાદમા ફસાઈ
જાતા મનુષ્ય ધારીનો મનુષ્ય કરી શકતો નથી, રિયરતાનો
મનુષ્ય કરી શકતો નથી તેમજ મનિનતામા મસ્ત રહે છે તેથી
તેને માત્ર ઉચ્ચલવન અશક્ય બને છે જો કે ફેટલાક ચેરો
ઉદારતા, સૂક્ષ્મીરતા અને તેમજો માનેલા પ્રામાણિકતાથી યુક્ત
હોય છે, પણ જો શુભો લવનની સફળતા કરવા માટે પર્યાપ્ત
નથી, તેમજ તે ડી પાછા રહેલી દુષ્ટિ મિથ્યા હોવાને લીધે તે શુભો
તેને ધારીનો ધધો વધારે નેરથી કરવાનું ઉત્તેજન આપે છે

ફેટલાક મનુષ્યો પેટ ભરવા માટે કોઈ અન્ય રસ્તો ન
સૂઝતા ધારીનો ધધો ખસદ કરે છે અને ધીમે ધીમે રીઠા
બાળ છે આમા અજ્ઞાન, કુસંગ અને પ્રામાણિકપણે પરિ
શય કરવા ડી વૃત્તિનો અભાવ મોટા ભાગે કારણભૂત હોય છે

જે માળાપો નાનપણથી પોતાના હોકરા માટે પૂરતી કાળજી
રાખતા નથી કે તેમની નાનીમોટી ધારીને ઉત્તેજન આપે છે,
તેઓ જો મહાન ચેરો બનાવવામા નિમિત્તભૂત થાય છે
હદી છે કે-

" ધૌરધૌરાપકો મત્રી, મેદશ કાળવક્રયી !

અણદ સ્થાનદશેતિ, ધૌર સપ્તવિધ સ્મૃત ॥ "

(૧) જે ચોરી કરે છે (૨) જે ચોરી કરાવે છે—ચોરી કરવામા ઉત્તેજન આપે ■ (૩) જે ચોરને સલાહ આપે છે (૪) જે ચોરનો લોદ બળવી રાખે છે, (૫) જે ચોરીનો માલ વેચી આપે છે (૬) ચોરને ખાનપાન આપીને પોષે છે અને (૭) જે ચોરને સતાર્થ સ્ટેવા માટે પોતાનું સ્થાન આપે છે, તે બધા જ ચોરો કે એટલે ચોર એક જ પ્રકારનો નહિ પણ સાત પ્રકારના હોય છે

માનુ નાકે ઠરડી ખાધુ !

એક વિધવા વ્રાહ્મણી હતી તેને એક પુત્ર હતો આ પુત્ર ખરાબ સરકારને લીધે—ખરાબ સોજતને લીધે ચોરી કરતા શીખ્યો એક વાર તેણે કોઈ વેપારીની દુકાનમાથી થોડા તલ ચોરી અને તે લાવીને માને આપ્યા એટલે માએ કહ્યું ‘હીકરા !’ તુ બહુ ડાહ્યો છે આ તવની આપણે તવ માફળી બનાવીશુ, જે કેટલાક દિવસ મુખી ખાવાને કામ લાગશે’

ખીજી વાર એ વિધવા-પુત્રે એક વેપારીની દુકાનમાથી ગોળ ચોરી અને લાવીને માને આપ્યો એટલે માએ કહ્યું ‘પુત્ર ! તને શાખારી ધટે છે કે તુ ગોળ લઈ આવ્યો આપણી પાસે ગોળ મુદલ ન હતો, તેથી એ ખાવાના કામમા આવશે’

ત્રીજી વાર એ વિધવા-પુત્રે કોઈ કાપડિયાની દુકાનમાથી કાપડનો તાકો તક્કડા ચો અને માની પાસે મૂક્યો એટલે માએ કહ્યું ‘આ કામ તો તે ઘણું જ સારું હતું, કારણ કે આપણા કપડા ફાટી ગયા હતા, તે હવે નવા સીવડાવી શકીશુ’

આ રીતે વિધવા-પુત્રને તેની મા તરફથી દરેક વાર, દરેક

જન મળવાને લીધે તે મોટો ચોર બન્યો અને ચોરીના કામમાં જ ખરી બહાદુરી માનવા લાગ્યો એમ દરતા તેણે ચોરોની એક ટૂંકડી જમાવી અને તેની મદદથી અવારનવાર મોટા ખાતર ખડા લાંચે તેની આરબાશી શરૂઆત જામ ઠીકે 'કોઈ મોટો ચોર પાક્યો છે, નહિ તો અવારનવાર તાજા કેમ તૂટે અને ખાતરા કેમ પડે?' આ જુમાટાને લીધે રાજ્યના કર્મચારીઓ સાવધ બન્યા અને ચોરને પકડી પાડવા માટે વિવિધ ન્યાયો કરવા લાગ્યા.

માણસ ગમે તેવો દોશિનાર અને કામેવ દોષ તો પણ કોઈ વાર ભૂલ કરે છે, એટલે આ વિધવા-પુત્ર એક વાર પોતાની ભૂલને લીધે આબાદ સપગર્ભ ગયો અને તેને ન્યાયાધીશ મમદા રજૂ કરવામાં આવ્યો તેના પર ઘર ફાટવાના, ઠગાઈ કરવાના, ચોરી કરવાના એમ અનેક ભાતના તહોમતો હતા, એટલે ન્યાયાધીશે તેને કામી પી સિંગા ફરમાવી.

કામીએ લટકાવતા પડેલા નામાન્ય રીતે દરક શુનેગારને પૂછવામાં આવે છે કે 'તેની છેલ્લી ઈચ્છા શું છે?' તે મુજબ આ વિધવા-પુત્ર ચોરને પણ પૂછવામાં આવ્યું કે 'તારી છેલ્લી ઈચ્છા શું છે?' તે વખતે એ વિધવા-પુત્ર ચોરે કહ્યું કે-મારા છેલ્લી ઈચ્છા મારી માનો ચતુરપશ્ચં કરવાની છે, માટે તેને અહીં હાજર કરો રાજ્યાધિકારીઓએ તે વાતનો અમલ કયો અને તેની માતાને હાજર કરવામાં આવી. તે વખતે આ વિધવા-પુત્ર ચ ચુરપશ્ચં કરવાના બહાને તેની નજીક ગયો અને તેનું નાક કચડી ખાધું !

આ જોઈ સર્વત્ર હાહામર થયો અને પૂજ્ય માતાને

ચરણસ્પર્શ કરવાને બદલે આ અધમે તેનું નાક કેમ કરી
ખાધું ? એ પ્રશ્ન સહુના મનમાં ઊઠવા લાગ્યો તેથી અધિકારી-
ઓએ તે ચોરને પૂછ્યું કે ‘તે આવું કાણુ કૃત્ય કેમ કર્યું !’

ચોરે કહ્યું ‘મેં યોગ્ય જ કર્યું છે બે મારી માતાએ મને
નાનપણમાં ચોરી કગ્તા વાર્યો હોત તો મારી આ હાવત થાત
નહિ પણ તેટો તો મને ઉત્તેજન જ આપ્યા કર્યું એટલે તે
મારા માતા નહિ પણ જીવતી ડાકણ છે અને તેથી જ મેં
એનું નાક કરી ખાધું છે’

આ સાંભળી બધા માણસોનું કુતૂહલ શાત થયું અને
તેમતે હવે પછી પોતાના પુત્ર-પુત્રીઓને ચોરીના દોષ પલ પ્રેમમાં
દોષ પણ જાતનું ઉત્તેજન ન આપવાનો નિર્ણય કર્યો તાત્પર્ય
કે ‘ચોરી કરવો નહિ’

(૩) માસ-મશણુ કરશે નહિ

પગમાંથી વાપરવી, મત્સ્ય ખાવા, ઈંડા વાપરવા, એ બધા
માસમશણુના સ્વરૂપો છે આ પ્રકારનું માસમશણુ પચેન્દ્રિય
પ્રાણીઓનો વધ કર્યા-કમળ્યા વિના થઈ શકતું નથી

જે પારકાના પિંડથી પોતાનો પિંડ પોષવાને ઇચ્છે, તેને
ન્યાયી કેમ કહેવાય ?

જે અનેક પ્રકારની નિર્દોષ વસ્તુઓ છોડીને મરોષ મામને
પસંદ કરે, તેને શાણું કેમ કહેવાય ?

જે પ્રાણીમાત્રને એક રૂપિયાની ઓળાદ માનવા છતાં તેને
કાપીને ખાઈ જાય, તેને શિષ્ટજન કેમ કહેવાય ?

* જેન મિત્રાવના ઇતર દલનખરેની માન્યતાની અપેક્ષાએ આ
વાત છે

આ જગતમા ખાવાની વસ્તુઓ કયા ઓછી છે કે મનુષ્યે માસબક્ષણ કરવું જોઈએ ? જે મનુષ્યો એમ માને છે કે માસ બક્ષણથી જ શારીરિક બળની વૃદ્ધિ થાય છે, તેમણે ગૂર્જરશ્વર કુમારપાળ તથા મગીશ્વરો વસ્તુપાલ-તેજપાલ, વિભવશા, જ્ઞામાશાના દાખલાઓ વિચારવા કે જેઓ નિર્માસાહારી હોવા છતાં, અનેક લક્ષ્યોમા વિજય મેળવી પરાક્રમી તરીકે પહાયા પશુઓમા હાથી, અશ્વ અને સાઠની શક્તિ તપાસવી જોઈએ જીવનમા કોઈ પણ વાર માસબક્ષણ ન કરવા છતાં તેમનામા કેટલી બધી તાકાત હોય છે ? આ વાતની વિરુદ્ધ કદાચ એમ કહેવામા આવે કે હાથી, અશ્વ અને સાઠ બળવાન છે, પણ તેને નિત્ય માસાહાર કરનારો સિંહ મારી શકે છે, માટે વન રૂપતિના આહાર કરતા માસાહાર વધારે તાકાતવાળો છે પરંતુ આમ કહેવું યથાર્થ નથી, કારણ કે કેટલીયે વાર હાથીઓએ સિંહ, વાઘ અને હિપહાને પગ તળે ચગદીને સૂઢવડે ચીરી નાખ્યાના દાખલાઓ બનેલા છે વળી ગીરની લેસોધી સિંહ બીએ છે, એટલે કે તેને છેડવાની હિંમત કરી શકતા નથી તેથી માસાહારથી જ બળવૃદ્ધિ થાય છે, એમ માનવું નિર્ધારક છે

વળી માસાહારથી જડતા વધે છે, તમોશુભ વધે છે, મનના પરિણામો જલદી હિંસક થાય છે અને વિચારોની સૂક્ષ્મકોટિ સુધી પહોંચી શકાતું નથી માટે ‘મામ-ભક્ષણ કરશે નહિ’

(૪) મદિરાપાન કરશે નહિ

દારૂ, સુરા, વારુણી, સોમરસ, કાઢબરી કે એવા જ બીજા અન્ય નામે ઓળખાતા માદક પદાર્થોનું સેવન કરવું તે મદિરા પાન છે, જેના સામાજિક, આર્થિક, શારીરિક અને માનસિક

પરિણામો ઘણા જ અતરનાકે ॥ આ ભયકર વ્યસનને લીધે મુખમય સસાર સળગી જાય છે, પૈસો ટકો પલાયન થાય છે, શરીર પાયમાલીના પથે પડે છે અને મન સદા વ્યાકુળ રહે છે

દારૂડિયાની હાલત કેવી કરણ થાય છે, તે છાતીએ કેતરી શખવા જેવું છે તેઓ કંઠકાણે-કંઠકાણે ગમે ત્યાં પટકાઈ પડે છે, તેમના ફાટી રહેલા મોઢામા દૂતરાઓ પેશાળ પણું કરી જાય છે !

હાફની લતે ચડનારો મનુષ્ય જુગાર, ચોરી અને ખસિ ચાર જેવા મહાન દુર્ગુણોમા સરલતાથી ફસાઈ જાય છે, તેથી ઉત્તત વિચારો અને ઉત્તત આચારોને અપનાવવાનું તેમને માટે અશક્ય બને છે તેથી જ તે માનવ જીવનને નિષ્ફળ બનાવ નાર ‘ મહિગપાન કરરો નહિ ’

(૫) પરસ્ત્રીસેવન કંગો નહિ

પથની સાક્ષીએ જે સીતુ પાણિથહણ ઠરવામા આવ્યું હોય તે મિવાયની કોઈ પણ સ્ત્રીનો સમાગમ કરવો એ પર સ્ત્રીગમન છે એના ભયકર પરિણામો કેવા આવે છે, તે જાણવા માટે લક્ષપતિ શવણનું દષ્ટાત વિચારવું જોઈએ તે અનેક વિદ્યાનો જાણકાર હતો, મહાન જાણિયો અને પરાક્રમી હતો, પરંતુ આ એક જ કુવક્ષણવી અધ પતનની ઊંડી ગર્તામા સરી પડ્યો અને કાયમને માટે કાળી ટીલી લઈને આ જગત માથી વિદાય થયો

જૂજરાતના વાઘેલા રાજા કરણને પણ આવો જ નાદ લાગ્યો હતો પ્રધાનની સ્વરૂપવતી સ્ત્રીએ તેના મનને પરાધીન બનાવ્યું હતું આ કારણે તેણે જે ઉપાયો લીધા અને પરિણામ

જે રીતે તેનો બદલો લીધો, એ આપણા ઇતિહાસની એક કમનશીબ કરુણ કહાણી છે એ પરત્વીર પટ કરણના પાપે જ ગરવી ગૂંચસત પર અણહિંદીનનો ખૂની પાને પડ્યો અને તેલો કાયમને માટે પોતાનું આર્વંભૌમત્વ ગુમાવી દીધું.

જેવી આપણા મ્હા દીકરાઓ તેવી જ બીજાની મા દીકરીઓને આપણે બીજી સ્ત્રીઓ તરફ કુદૃષ્ટિ દરીએ, તે બીજા આપણી આંખ પર કુદૃષ્ટિ કર એ સ્વાભાવિક છે એટલે સ્વાર્થ રમાની ખાતર પણ મનુષ્યોએ બા બદીમાથી મુક્ત થવું જોઈએ.

‘પારના ભાણે ભોગે લાડયો’ એ મનુષ્ય-સ્વભાવની નમુનાઈનું પ્રતિબિંબ છે ધરની સ્ત્રી પશ્ચિની જેવી હોવા છતાં સુદર લાગતાં નથી અને બીજાની કુવડ જેવી આંખ પર સુદર લાગે ! ! ખરેખર ! મનુષ્યની મૂંઝતાને કોઈ છેડા જ નથી.

ગૃહસ્થાશ્રમની દૃષ્ટિએ લગ્નની પ્રજ્ઞાનિકાએ મનુષ્યને જાતિય જીવન માટે જે વ્યવસ્થા કરી આપેલી છે, તેમાં સતોષ માનવો અને તે સમયોને પણ ઉત્તરોત્તર સયમની ઉચ્ચ ભૂમિકાએ લઈ જવા એમાં મનુષ્યનું શ્રેય છે, જીવનના કદનાણના અશો છે, એમાં જીવતરની સફળતાના બીજા છે તેથી ‘પગચી ગમન કરશે નહિ’.

(૧) વેશ્યાગમન કરશે નહિ

દેહવિક્રયનો ધંધો કરનારી જે સ્ત્રીઓ તે વેશ્યાના નામથી ઓળખાય છે, તેમના છદ્મમાં પડવું એ વેશ્યાગમન કહેવાય છે એ જાનના છદ્મમાં પડતા પહેલાં તો પૈસાની ખુવારી ખૂબ થાય છે, બીજા અનેક જાતના ચોપી રોગો લાગુ પડે છે, ત્રીજા

સામાજિક પ્રતિષ્ઠાનો નાશ થાય છે, ચોથું ગૃહજીવનમાં આગ લાગે છે અને પાચસુ પરલોકનું હિત બગાડે છે

જે સ્ત્રીને ચોરચળાર, ભાડમવાયા, મવાવીગુલા અને બદમાશ બેવડૂંદોએ ભોગવી હોય તેને પુનઃ ભોગવવામાં કંઈ જાતનું શાણપણ છે ?

જે સ્ત્રી દુઃખિત હાવભાવ અને બાદ્ય દેખાવથી મનુષ્યને પ્રથમ પ્રલોભન આપીને તેનો રમકસૂ ચૂમી લે છે અને તે કમ વિનાનો થયે તેને હરાયા ઢાંગની જેમ હાની કાઢે છે, તેના સ્નેહના પરવામાં કંઈ જાતનું દહાપણું રહેલું છે ?

દાણિક વિષયતૃપ્તિ માટે ધન, આખરૂં અને ધર્મની વ્યાહતિ આપની એ કેટલા અચે બ્યાજળી છે, તેનો વિચાર અત્યેક મુન મનુષ્યે તટ-નલાવે કરી લેવો ઘટે છે

વેશ્યાગમન કરનાર પૂરો પરાધીન બને છે, મનિન જીવનમાં સખટ્યા કહે છે અને ઉચ્ચ આદર્શોથી જ્ઞાત થાય છે, તેથી 'વેશ્યાગમન કંગો નહિ'

(૭) શિકારના મહે ચકરો નહિ

શિકારનો શોખ એ નિર્વૃત્તાની સૂચક એક ખૂરી લત છે મનુષ્ય એકવાર તે નાદે ચકરો કે પછી તેને વારવાર શિકાર ખેલવાનું મન થયા જ કરે છે તેમાં કેટલીક વાર તો પ્રાણની વ્યાહતિ પણ આપની પડે છે, અનેક શિકારીઓના દેહને વાધ-વડૂંઓએ ફાડી ખાધાના દાખલાઓ ઇતિહાસના પાને મોટી સંખ્યામાં નોંધાયેલા છે

શિકારનો છદ કોઈ પણ રીતે બ્યાજળી નથી, આપણા શોખની ખાતર એક નિર્દોષ પ્રાણીનો જાન લેવાનો

શું અધિકાર છે ? શું આપણને જીવવું મળે છે અને તે પ્રાપ્તિ
 એને જીવવું મળતું નથી ? તો પછી અન્યાયને આચરવું
 અર્થ શું ?

વળી જે પશુઓ મૂળા છે, તૃણો આહાર કરનાર
 અને નદી-નાળા તથા ઝરણાના પાણી પીનારા છે, તેને ગોળ
 તીરનું નિશાન બનાવવામાં કઈ જાતની બહાદુરી સમાયેલી

ધિક્ પટો એ પુરુષાર્થને કે જે અસરજી મૂળા પ્રાણી
 નાહક બલિદાન લે છે અને તેના કરતારને પાપપદ્ધતિ
 છે ! તેથી જ 'શિકારના છંદે ચક્રશે નહિ'.

બોયતજિયુ

આ રીતે મહાભોધા માનવજાતને નિષ્કૃત બનાવનારી
 નીસરણી સાત પદ્ધતિયાની બનેલી છે કે તેના પરથી
 હાલની લીધા વિના સફલતાની સીડી પર આરોહણ કરી શક
 નથી, એટલું જ નહિ પણ સફલતાની સીડીને ટેકવવાનું
 તજિયુ જ માત્ર થતું નથી

બોયતજિયુ નરમ હોય તો સક્ષમ છે કે તેના પર
 વાળેલી સીડી અદર ઉતરી જાય, બોયતજિયુ પોચું હો
 સક્ષમ છે કે તેના પર ગોઠવાયેલી સીડી આડીઅવળી
 જાય તેથી સીડી ગોઠવનારે બોયતજિયુ સખત અને મ
 હોય તેની પૂરી ખાતરી કરી લેવી જોઈએ ઉપર જ
 નિર્ભર મહર્ષિઓની સાત આજ્ઞાઓનું પાલન આવું
 અને મજબૂત બોયતજિયુ પૂરું પાડે છે

૨

સફલતાની સીડી.

‘સફલતાની સીડી’નો વાસ્તવિક અર્થ શું છે, તે સમજાવવાની જરૂર છે, કારણ કે જુના હેતુઓ ધરાવનારાઓ એક જ વાક્ય કે એક જ શબ્દનો અર્થ જુદી જુદી રીતે કરે તે જાનવા યોગ્ય છે આ વાતનો વધારે સ્પષ્ટ ખ્યાલ નીચેના ઉદાહરણો પરથી આવી શકશે

લીલ રાજાની ત્રણ રાણીઓ

એક લીલ રાજા પોતાની ત્રણ રાણીઓને સાથે લઈને દૂરના કેઈ ગામ તરફ જઈ રહ્યો હતો તે વખતે એક રાણીએ કહ્યું ‘હે નાથ ! મને બહુ તરસ લાગી છે, મોટે પાણી લાવી આપો.’ બીજી રાણીએ કહ્યું ‘હે સ્વામી ! મારાથી હવે બૂબે રહેવાતું નથી, મોટે કેઈક ગ્રાણીનો શિકાર કરો.’ અને ત્રીજી

રાણીએ કહ્યું ‘હે પતિદેવ ! આ મારું બહુ કટાણાસરેલો લાગે છે, માટે આપ એવું સુંદર ગીત ગાઓ કે જેથી મારું મન પ્રસન્ન થાય ’

તેમના જવાબમા શીલ સજ્જનો ફક્ત એટલું જ જણાવે કે ‘સરો નાસ્તિ’ એટલે પહેલી રાણી એમ સમજી કે નજીકનું કોઈ સરોવર નથી, તો પાણી ક્યાથી લાવે ? મતલબ કે આગળ જતા કોઈ જલાશય આવશે ત્યારે પાણી લાવી આપશે. બીજી રાણી એમ સમજી કે બાધામાં બાધુ નથી, તો શિકાર કેવી રીતે કરે ? મતલબ કે આગળ પર ખાવાનો કાંઈ બીજો બંદોબસ્ત કરશે અને ત્રીજી રાણી એમ સમજી કે સ્વર નથી એટલે ગળુ બેસી ગયું છે, તો શી રીતે ગાય ? તેથી એ માટે આશંકા કરવો ઉચિત નથી.

આમ એક જ ‘સરો નાસ્તિ’ વાક્યમાથી ત્રણ અર્થો કાઢવામાં આવ્યા —

- (૧) સરો નાસ્તિ-સર ન અસ્તિ- સરોવર નથી
- (૨) શરો નાસ્તિ-શર ન અસ્તિ- બાધુ નથી
- (૩) સ્વરો નાસ્તિ-સ્વર ન અસ્તિ- સ્વર નથી

પડિતનો અત્યુત્તર

એક વાર એક પડિતને ચાર જુદા જુદા મનુષ્યોએ ચાર સવાલ પૂછ્યા તે આ રીતે —

- (૧) જીવનનું લક્ષણ શું ?
- (૨) કમદેવની સીનું નામ શું ?

(૩) ઉત્તમ ફૂલ કયું ?

(૪) કન્યા પરણ્યા પછી બય કયા ?

પડિતે આ ચારે સવાલોના જવાબમા માન એટલું જ કહ્યું કે-‘સાસરદ જાય’

એટલે પહેલો સવાલ પૂછનાર સમજ્યો કે જીવનનું લક્ષણ સાસ=શ્વામ છે બીજો સવાલ પૂછનાર મમજ્યો કે કામદેવની સ્ત્રીનું નામ રદ=રતિ છે ત્રીજો સવાલ પૂછનાર સમજ્યો કે ઉત્તમ ફૂલ જાય=જાઈનું છે અને ચોથો સવાલ પૂછનાર સમજ્યો કે કન્યા પરણ્યા પછી સાસરદ જાય=સાસરે બય છે

પાચ પ્રશ્નોનો એક જ જવાબ

એક પટેલને પાચ માણ્યોએ જુદા જુદા સવાલ પૂછ્યા તે આ રીતે -

પટેલો સવાલ ‘જેટલું કયો ચારો ?’

બીજો મવાલ ‘ઘોડો કયો ચોબે ?’

ત્રીજો સવાલ ‘ખાટલો કેવો જોઈએ ?’

ચોથો સવાલ ‘નિશાળીઓ કેવો હોય ?’

પાચમો સવાલ ‘કેવો સરનાર માન પામે ?’

પટેલ ગહુ હોશિયાર હતા એટલે તેમણે આ પાચે સવાલનો એક જ ઉત્તર આપ્યો કે ‘પાટીદાર’ મતલબ કે જેટલોમા પાટીદાર નારો હોય છે તેના જેવી મુદર જેવી બીજા લોકો કરી શકતા નથી ઘોડો પાટીદાર હોય તો જ ચોબે છે, કારણ

કે તેથી પથ જતી કપાય છે ખાટલો પાટીદાર હોવો જોઈએ
કે જોથી સૂવા ટાણે આરામ મળી શકે નિશાળીઓ પાટીદાર
હોવો ઘટે કારણ કે પાટી વિના તે લણી શકે નહિ અને સર
દાર પાટીદાર હોય તો જ માન પામે કારણ કે પાટી વિનાના-
ભગીર વિનાના સરદારોનો સમાજમાં કાંઈ યોગ્ય પડતો નથી

સામાન્ય અર્થ

સફલતાની સીડીનો સામાન્ય અર્થ એ છે કે 'સફલતા
માટેની સીડી' 'સફલતા મેળવવા માટેની સીડી' અથવા
'સફલતા જેનાથી મેળવાય તે પ્રકારની સીડી' જેમ પાણીના
ઘડાનો અર્થ પાણી ભરવાનો ઘડો છે, જેમ અથાણાની ખરણી
નો અર્થ અથાણું ભરવા માટેની ખરણી છે અને પૂજાના
ઔરડાનો અર્થ પૂજા કરવા માટેનો ઔરડો છે, તેમ અહીં
સફલતાની સીડીનો અર્થ સફલતા મેળવવા માટેની સીડી છે

વિશેષ અર્થ

સફલતા એ કાર્ય કે પરિણામ છે અને સીડી એ કારણ
કે સાધન છે, તેથી સફલતારૂપી પરિણામ લાવનાર જે સાધન
તે સફલતાની સીડી છે

જેમ મલિનપણાનો ભાવ કે મલિનત્વ એ મલિનતા છે, જેમ
સાક્ષરપણાનો ભાવ, કે સાક્ષરત્વ એ સાક્ષરતા છે અને
જેમ દક્ષપણાનો ભાવ કે દક્ષત્વ એ દક્ષતા છે, તેમ સફલ
પણાનો ભાવ કે સફલત્વ એ સફલતા છે

સફલ શબ્દ બે પદોનો બનેલો છે સન્+ફલ તેમજ 'સ'
પદ સંક્રિતપણાનો અર્થ બતાવે છે અને 'ફલ' પદ લાભ

દિ પરિણામનું સૂચક છે, તેથી જે ક્રિયા કે જે પ્રવૃત્તિ, વાસ્તવમાં હોય, ઇદ પરિણામને લાવનારી હોય તે સદૃશ કહેવાય છે અને જે ક્રિયા કે જે પ્રવૃત્તિ લાભ વિનાની હોય, ઇદ પરિણામ લાવવાને અસમર્થ હોય, તે નિષ્ફળ કહેવાય છે.

એક વિદ્યાર્થી વિદ્યાભ્યાસ કરીને ઇચ્છા કરે ઉત્તીર્ણ થાય તો સદૃશ થયો ગણાય છે અને ઉત્તીર્ણ ન થાય તો નિષ્ફળ થયો ગણાય છે એક ખેડૂત ખેતી કરીને ઘાટુ ખાનાજી પામી શકે તો સદૃશ થયો ગણાય છે અને ઘાટુ ખાનાજી પામી ન શકે તો નિષ્ફળ થયો ગણાય છે એક વીર પેદાશ અમીવ નો કેસ ચક્ષુનીને જિતી જાય તો સદૃશ થયો ગણાય છે અને હારી જાય તો નિષ્ફળ ગયો ગણાય છે તે જ રીતે એક નવું યુગાર્થ કરીને મનુષ્યત્વને પ્રદેવ કરી શકે તે સદૃશ થયો ગણાય છે અને તેમ ન કરી શકે તો નિષ્ફળ થયો ગણાય છે.

મીડી એટલે ચક્રાવૃત્ત સાધન સીંગી એટલે કમિ-પા. યિયા મીડી એટલે બંધારિયત નોખાનમજી.

એટલે જે સાધનવડે, અથવા જે વિધાનું હનશ અવધ બન લઈને અથવા તો જે નોખાનમની મવતવાને અનુસરવાથી મનુષ્ય ચોતાને પ્રાપ્ત થયેલ મનુષ્યત્વ મનુષ્યત્વનું સાર્થક્ય કરી શકે તે સદૃશનાની ગણાય છે.

તાત્પર્ય,

સદૃશના શબ્દ અર્થ મનુષ્ય જાતની સાચી સદૃશના જે પરમાનંદ વડે પ્રાપ્ત થાય છે, તે હોય છે અને શબ્દ, મનુષ્યે પરમાનંદની પ્રાપ્તિ કરી તેમ જ

પ્રતિપાદક છે એટલે જે પુરુષાર્થવટે પરમાનંદની પ્રાપ્તિ થાય
એ સકલતાની સીડી ॥

પુરુષાર્થના પ્રકારો

આપણે આપણા જીવન દરમિયાન જે કાંઈ પુરુષાર્થ કરીએ
છીએ તેને બે વિભાગમાં વહેચી શકાય એક તો સામાજિક
મુખને માટે થતો અને બીજો આધ્યાત્મિક ઉન્નતિને માટે થતો.
તેમાં પ્રથમ પુરુષાર્થનું પ્રયોજન 'અર્થ' અને 'કામ' હોય છે,
તથા બીજા પુરુષાર્થનું પ્રયોજન 'ધર્મ' અને 'મોક્ષ' હોય છે.

અર્થ અને કામ

અર્થ વડે ખાનપાન મેળવી શકાય છે, વસ્ત્ર-અલંકાર મેળવી
શકાય છે, મંદિર-મંડેલ અને બાગબગીચા મેળવી શકાય છે.
તથા યશ, ડીર્ઘિ અને અધિકાર પણ મેળવી શકાય છે વળી
દાસદાસીઓ, નોકરબાકર, સેવકસેવિકાઓ તથા સ્ત્રીઓ પણ
મોટા ભાગે તેને જ આધીન હોય છે કહ્યું છે કે—

“તાવન્માતા પિતા ચૈવ, તાવત્ સર્વેઽપિ બાન્ધવાઃ ।

તાવદ્ભાર્યા સદા હૃણ, પાવણ્ણમી સ્થિરા ગૃહ ॥”

“માતાપિતા ત્યા સુધી જ માન રાખે છે, સગાવહાલ
ત્યા સુધી જ સ્નેહ રાખે છે અને સ્ત્રી પણ ત્યા સુધી જ હૃદય
ખાચેલી રહે છે કે જ્યાં સુધી લક્ષ્મી ઘરમાં સ્થિર હોય ॥”

“નયેત નતા વિનયેત શિષ્ય”, શીલેન નારી પ્રશમેન સાધુ
જીવેન દહા સુકૃતેન દેહી, વિત્તેન મેહી રહિતો ન કિશ્ચિત્ ॥

જોડા, આવી વિધવિધ વસ્તુઓ અને સ્ત્રી એ સ્પર્શમુખના સાધનો છે વિવિધ જાતના ખાણા, વિવિધ જાતના પીણા, વિવિધ જાતના મેવા-મિઠાઈ અને વિવિધ જાતના મુખવાસ જે રસમુખના સાધનો છે કેશર, કસ્તૂરી, અગર, ચંદન, વિવિધ જાતના તેલો, વિવિધ પ્રકારના અતરો અને મુવાસિત પુષ્પો એ ગંધમુખના સાધનો છે મનોહર વસ્ત્રો, મનોહર અલંકારો, મનોહર રૂપ અને મનોહર દેખાવ એ વર્ણમુખના સાધનો છે તથા મુદર શબ્દો, પ્રિય વાક્યો, મધુર ગીત, મનહર અવાજ, સ્વચ્છતા કે વિવિધ આગેહ-અવગેહને અનુમગતી સ્વર શ્રણી એ શબ્દમુખના સાધનો છે

તાર્કિક કે-એક પ્રકારના મનુષ્યો જે કાર્મિક પ્રવૃત્તિ-પરિશ્રમ, વ્યાપાર-યવસાન કે ધર્મો-રાજગાર કરે છે, તેનો હેતુ કલ્યાણ, લક્ષ્મી, મુવર્ણ, દ્રવ્ય, નાણાં ધન પૈસા આદિ નામથી જોળા ખાતા અર્થની પ્રાપ્તિ હોય છે અને તે દ્વારા જ્યારે તેઓ વિવિધ ભોગ-ઉપભોગની સામગ્રી એટલે ‘કામ’ મેળવી શકે છે ત્યારે ‘પોતાની મટેનત ફળી -’ પોતાને સફળતા મળી જાય એમ માને છે

ધર્મ અને મોક્ષ

આધ્યાત્મિક ઉન્નતિનું સાધન, નાન-શીલ-તપ-લાવવાળું ધર્મમાર્ગ કે સમ્યગ્-ચર્ચન, સમ્યગ્-જ્ઞાન અને સમ્યક્-ચારિત્રવાળું મોક્ષમાર્ગ ગણાય છે કહ્યું છે કે —

“દાન સુપાત્રે વિશદ ચ શીલ, તપો વિચિત્ર શુભમાયના ચ ।
મયાર્ણવોચારણસત્તરણ્ઢ, ધર્મ ચતુર્ધા મુનયો વદન્તિ ॥”

“ સુપાત્રને દાન આપવું, નિર્મલ ચાગ્રિ રાખવું, વિવિધ પ્રકારના તપો કરવા અને ઉત્તમ ભાવના રાખવી, એ ચાર પ્રકારનો ધર્મ ભવસાગરને પાર કરવા માટે સુદર વહાણ છે, એમ મુનિઓ કહે છે ”

દાન-વિશે કહ્યું છે કે —

“ વ્રમાયફલ વિદ્યો, વિદ્યસ્મ ફલ સુપત્તિણિમોગો ।
તયમાદે વ્રમાયો, વિદ્યો વિ અ દુર્ગમનિમિત્ત ॥ ”

“ વ્યવસાયનું ફળ વૈભવ છે અને વૈભવનું ફળ સુપાત્ર વિનિયોગ છે, એટલે કે તેનું સુપાત્રને દાન કરવું એ છે જો એમ કરવામા ન આવે તો એ વ્યવસાય અને એ વૈભવ, દુર્ગતિનું નિમિત્ત બને છે ”

“ પ્રદત્તમ્ય પ્રમુક્તમ્ય, દદ્યતે મહદન્તરમ્ ।
દત્ત શ્રેયાસિ સદ્યતે, વિદ્યા મયતિ મહિતમ્ ॥ ”

“ દીધેલા અને લોગનેલા વચ્ચે મોટું અંતર જણાય છે જો દેવામા આવે છે તેના વડે શ્રેયની ઉત્પત્તિ થાય છે, જ્યારે લોગનેલાની કે ભક્ષણ કરેલાની વિદ્યા બની જાય છે ”

શીલ-વિશે કહ્યું છે કે —

“ શીલ નામ નૃણાં કુલોન્નતિકર શીલ પર ભૂષણમ્,
શીલ દ્યપ્રતિપાતિ વિત્તમનઘ શીલ સુગત્યાનહમ્ ।
શીલ દુર્ગતિનાશન સુનિપુલ શીલ યશ પાવન,
શીલ નિર્ઘૃતિદેતરેય પરમ શીલ તુ કલ્પદ્રુમ ॥ ”

“ ખરેખર ! મનુષ્યોનું શીલ કુલની ઉત્પત્તિ કરનાર, પરમ ભૂષણરૂપ અને ન આદ્યુ ભય તેવું ઉત્તમ ધન છે વળી પવિત્ર શીલ મુગતિને લાવનાર, દુર્ગતિને દલનાર અને પાવન યશરૂપ છે તેમ જ શીલ એ શાંતિનો પરમ હેતુ છે તેથી શીલ એ જ આ જગત્પ્રમા માયુ કંપદ્રુમ છે ”

તપ-વિષે કહ્યું છે કે —

“ જઠા મહાતલાયસ્વ મત્તિરુદ્ધે જલાગમે ।
 ઉર્ધ્વચણાઘ તપનાઘ કમેણ સોતણા ભવે ॥
 એવ તુ સજયસ્માત્રિ, પાત્રકમ્મનિરાસવ ।
 મવક્રોડીસચિય કમ્મ, તપમા નિઝરિઝ્ઝદ્ ॥ ”

“ જેમ કોઈ મોળ તળાવમાં પાણી આવવાના માર્ગ રૂધ વામાં આવે અને પછી તેને ઉનેચવામાં કે તપાવવામાં આવે તો તે તળાવનું પાણી ક્રમે ક્રમે શોષાઈ જાય છે, તેમ સચ્ચ પુરુષ નવા પાપકર્મો ક્રમતા અટકે અને તપનો આશ્રય લે, તે તેના કોટા ભવના સચિત થયેલા કર્મો પશુ ખરી પડે છે ”

ભાવ-વિષે કહ્યું છે કે —

“ સક્કમિહૂણો તિજ્ઞો, લક્ષણહીણો અ પહિઓ લોણ ।
 માત્રવિહૂણો ધમ્મો, તિન્નિવિ નૂણ ઠસિઝ્ઝત્તિ ॥ ”

“ જે વૈધ શાગ પારખવામાં કે ઔપધ આપવામાં અકલને ઉપયોગ કરતો નથી, જે પડિત પોતાના વિચારમાં અને આચારમાં વિદ્રવ્યના કાંઈ લક્ષણો બતાવતો નથી અને જે ધર્મ ભાવથી રહિત હોય છે, તે ત્રણે, ખરેખર ! હાસીને પાત્ર થાય છે ”

“દાનશીલતપાસમ્પદ્માવેન મનતે ફલમ્ ।

સ્વાદઃ પ્રાદુર્ભવેદ્મોજ્યે, કિં નામ લવણ વિના ? ॥”

“દાન, શીલ, તપ અને સપત્તિ ભાવવડે જ ફલને ધારણ કરે છે રસોઈમાં મીઠું ન હોય તો સ્વાદ ક્યાથી ઉત્પન્ન થાય ? અર્થાત્ જો સ્થાન રસવતીમાં મીઠાનું છે, તે જ સ્થાન, દાન, શીલ અને તપમાં ભાવનું છે ”

સમ્યક્દર્શન એટલે સાચી દૃષ્ટિ કે મુદ્ધિ, તેનાવડે જગત અને હવનના પ્રશ્નોને સાચી રીતે જોઈ શકાય છે તે માટે અનુભવી પુરુષોએ કહ્યું છે કે —

“ધનેન દીનોઽપિ ધની મનુષ્યો, યસ્યાસ્તિ મમ્પક્ષધન પ્રધાનમ્ ।

ધન મવદક્ષમરે સુખાય, મવે મવડન-વસુક્ષી મુદ્ધિ ॥”

“ધનથી ગહિત હોવા છતાં તે મનુષ્ય ધનવાળો છે કે જોને શ્રેષ્ઠ સમ્યક્ત્વ એટલે સમ્યક્દર્શન કે મુદ્ધિની પ્રાપ્તિ થઈ છે જ્યારે ધન બહુ બહુ તો એક ભવમા જ મુખ આપી શકે છે ત્યારે મુદ્ધિવાળો મનુષ્ય જે કાંઈ ભવો ધારણ કરવા પડે, તે દરેક ભવમાં અનંત મુખનો સ્વામી થાય છે ”

“દાનાનિ શીલાનિ તપાસિ ધૂત્તા, સત્તીર્થયાત્રા પ્રવસા દયા ચ ।

મુશ્રાવકત્વ મતપાલન ચ, સમ્યક્ત્વપૂર્ણાનિ મહાફલાનિ ॥”

“દાનના વિવિધ પ્રકારો, શીલના સિત્ત સિત્ત અંગો, નાના પ્રકારનું તપ, પૂજ્ય તારક વીર્યાની યાત્રા, ઉત્તમ દયા, મુશ્રાવકપણ અને મનાપાલન કરવાની શક્તિ એ સમ્યક્દર્શનના જ મહાફલો ॥”

સમ્યગ્જ્ઞાન જોટવે સાચુ બાણપણુ કે તત્ત્વનો યથાર્થ જોધ તેને માટે કહ્યુ છે કે—

“ પદમ નાણ તઓ દયા, એન ચિદ્દહ મહસજણ ।

અન્નાણી કિં કાઢી ? કિં, વા નાહીઢ અપામગ ॥ ”

“ મર્વસયમી પુરુષ પ્રથમ જ્ઞાન અને પત્રી દયા એ રીતે વર્તે છે, કારણ કે અજ્ઞાની મનુષ્ય કરે શુ ? તે પુણ્ય અને પાપના ભોગ કેવી રીતે બાણી શકે ? તાત્પર્ય કે-દયાનું પાલન કરવા માટે તે મૂળ તત્ત્વોને પહેલા બાણી લે છે ”

“ નાણસ્મ મહસ્મ પગામણાળ, અજ્ઞાણમોહસ્મ ત્રિવજ્જણાળ ।

રાગસ્મ દોમસ્મ સત્તવણ, ઇગન્તસોક્કલ સમુદેઢ મોક્કલ ॥ ”

“ જ્ઞાનના પૂણ્ય પ્રકાશથી અને અજ્ઞાન તથા મોહના ત્યાગથી, તેમજ રાગ અને દેવના મક્ષયથી મનુષ્યો જોકાત સુખવાળા મોક્ષને પામે છે ”

સમ્યક્ ચારિત્ર જોટવે સદાચાર, મયમ કે વિરતિ, તે માટે કહ્યુ છે કે —

“ નાદમણિસ્મ નાણ, નાણેણ ણિના ન હુન્તિ ચરણગુણા ।

અગુણિસ્મ નતિય મોક્કલો, નતિય અમોક્કલસ્મ નિવાણ ॥ ”

“ જેને સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત થયુ નથી, તેને સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતુ નથી જેને સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયુ નથી તેને સમ્યક્ ચારિત્ર પ્રાપ્ત થતુ નથી જેનામા સમ્યક્ ચારિત્રના ગુણો પ્રકટ્યા નથી તે કર્મબંધનથી મુક્ત થતો નથી અને જે કર્મબંધનથી મુક્ત થતો નથી તે નિર્વાણને પામી શકતો નથી ”

“ પચ્ચાશ્રવાદિરમણ, પચ્ચેન્દ્રિયનિગ્રહ ક્ષપાયજયઃ ।

દળ્હત્રયપિરતિથેતિ સયમઃ સમ્પદશમેદ* ॥ ”

“ હિ સા, જુહ, ચેરી, મૈથુન અને પરિચહ એ પાચ બાળતોથી વિરમવુ, પાચ ઇન્દ્રિયોનો નિચહ કરવો, ક્રોધ, માન, માયા અને લોભને જિતવા, તથા મનથી, વચનથી અને કાયાથી પાપ દગતા બટકવુ, એ રીતે મયમ સત્તર પ્રકારનો છે ”

“ મિથ્યા વક્તુ ન જાગમિ, માર કિશ્ચિત્ત કથયામિ ।

શુભિરિતથ મમિતી પશ્વ, યાવજીત મ્વલુ મા મુશ્વ ॥ ”

એક ગિણે પૂછ્યું કે ‘હે પૂજ્ય શુરહેવ ! આગ્નિ દેવને કહેવાય ? આરિત કેવું હોય ? આરિતના પ્રમરે કયા ? આરિત પામવા શુ કરવું બેઠબે ? વગેરે બાળતોતુ રહસ્ય મને જણાવો ’ તે વખતે શુરહે જવાબ આપ્યો કે “ હે શિષ્ય ! મને બહુ બોલતા આવડતું નથી એટલે તને ટૂંકમાં જ જવાબ આપી દઉં કે જ્યાં સુધી તું છને ત્યાં સુધી ત્રણ શુભિ અને પાચ મમિતિને ધોડીશ નહિ, અર્ધાત્ ત્રણ શુભિ અને પાચ મમિતિના પાલનમા સમ્યક્ આરિતતુ તમામ રહસ્ય આવી જાય છે ”

ત્રણ શુભિ એટલે મનોશુભિ, વચનશુભિ અને કાયશુભિ જેનાથી મન પર કાબૂ રખાય તે મનોશુભિ, વચન પર કાબૂ રખાય તે વચનશુભિ અને કાયા પર કાબૂ રખાય તે કાયશુભિ

પાચ સમિતિ એટલે ઈર્યાસમિતિ, ભાષાસમિતિ, એષણા સમિતિ, આહાનનિરોપમમિતિ અને પારિશ્વપનિકાસમિતિ સમિતિનો અર્થ સાવધાની કે જયણપૂર્વકની પ્રવૃત્તિ

જવાનો છે તેમા જયણાપૂર્વક ચાલવું એ ઈર્યાસમિતિ છે, જયણાપૂર્વક બોલવું એ ભાષાસમિતિ છે, જયણાપૂર્વક આહાર, પાણી વગેરે મેળવવા એ એવણાસમિતિ છે, વસ્ત્ર, પાન વગેરેનું જયણાપૂર્વક પડિનેહણ એટલે ચતુર્થી જીવજંતુ રહિત છે કે કેમ ? તે તપાસવું તથા તેમને યથાસ્થાને લેવા મૂકવા તે આદાન-નિચેપ (આદાન એટલે ગ્રહણ, નિચેપ એટલે સ્થાપન) સમિતિ છે, અને મન, મૂત્ર, બળબો કે કચરાને જીવ રહિત જૂમિમા મતાપ ન થાય તે રીતે જયણાપૂર્વક ધરંવવા-નાખી દેવા તે પારિણાપનિમસમિતિ છે

કહ્યું છે કે —

“ જયણા ય ધમ્મજ્ઞણી, જયણા ધમ્મસ્મ પાલગી હોઃ ।
તચ્ચુટ્ઠીકરી જયણા, એગત સુદારહા જયણા ॥ ”

જયણા એટલે ચત્તા, ચત્ત, બનતો તમામ પ્રયાસ કે બની શકે તેટલી વધારેમા વધારે કાળજી, તે ધર્મની જનેતા છે, ધર્મનું પાવન કરનારી છે, ધર્મની વૃદ્ધિ કરનારી છે અને એકાદ એવા મુક્તિમુખને લાવનારી છે ’

તાત્પર્ય કે-બીજા પ્રકારના મનુષ્યો જે કાંઈ પ્રવૃત્તિ-પરિશ્રમ, વિધિ-વિધાન, આચાર-અનુષ્ઠાન કે ક્રિયાઓ કરે છે, તેનો હેતુ ઉત્તમ જીવન ગાળવાનો હોય છે અને તે દ્વારા જ્યારે તેઓ મોક્ષમાર્ગની સામગ્રી મેળવી શકે છે ત્યારે ‘ પોતાની મહેનત ફળી ’ ‘ પોતાને સફલતા મળી ’ એમ માને છે

આ રીતે મનુષ્ય માત્રની પ્રવૃત્તિ યા તો અર્થપ્રાપ્તિના હેતુથી, યા તો કામપ્રાપ્તિના હેતુથી, યા તો ધર્મપ્રાપ્તિના હેતુથી, યા તો મોક્ષ

પ્રાપ્તિના હેતુથી થાય છે આ ચાર પ્રકારના હેતુમાંથી પ્રથમ અર્થના બે હેતુઓ એટલે અર્થ અને કામને હેતુ ગણવામાં આવ્યા છે, કારણ કે તેનાથી મનુષ્ય જીવનનો મહાઉદ્દેશ જે પરમાનંદની પ્રાપ્તિ છે, તે થઈ શકતી નથી

અર્થની હેયતા

અનેક દુર્ગુણોને ઉત્પન્ન કરવામાં નિમિત્તભૂત છે કદુ છે કે —

“ નિર્દયત્વમહદ્વારસ્તુષ્ણા કર્મશમાપણમ્ ।

નીચપાત્રપ્રિયત્વ ચ પશ્ચ શ્રીમહચારિણ ॥ ”

“ લક્ષ્મીની સાથે પાત્ર વસ્તુઓ હાજર થાય છે (૧) નિર્દયતા (૨) અહંકાર (૩) તૃષ્ણા (૪) કર્કશ વચન પ્રયોગ (૫) હલની કાટિના આદ્યો પ્રત્યે પ્રેમ

આ કથન નવાંશે સત્ય બને ન હોય, પણ મહદ્ અંશે સાચું છે મનુષ્ય પાત્રે જરૂર કરતા ધનમય્ય વધારે થવા લાગ્યો કે તે પોતાના મૂળ મિત્રોને એક પછી એક છોડતો જાય છે અને નવા સાથે દોસ્તી બાંધે છે સમાવજાલાને પણ તરછોડવા લાગે છે અને ગરીબોની ગતિ છેક જ વિસરી જાય છે વળી વડીલો અને માતા પિતા પ્રત્યે તેની વતંજીકમાં ફેર પડી જાય છે અને જે શ્રી આજ સુધી પોતાની સાથે મુશી બતો ઉગાવવામાં, આકૃત જીવવામાં અને તમામ પ્રકારના વિકટ પ્રસંગોમાં સાથ પૂરતી હતી, તેમજ નિરાશામય સંયોગોમાં આશ્વાસનના વચનો કહીને તેને ટટાર રાખતી હતી, તે સ્ત્રી તેને સામાન્ય ‘ યોગ્યતા વિનાની ’ ‘ પોતાના માટે નકામી ’ અને ‘ રૂપ-ગુણવિક્કીન ’ જણાય છે, તેથી તેના પર

કરવામા તે મગફરી માને છે આ રીતે વધાઈ પડેના ધન સચય તેનામાથી વિનન, વિરેક, રહમ અને દયાના ગુણોને દૂર કરવામા મુખ્ય ભાગ ભજવે છે, તેથી લક્ષ્મીની સાથે નિર્લયતા આવે છે, એમ કહેવું અનુચિત નથી

ધનવાનો વધાઈ ધનવાન યવાના કોડમા જે ઉપાયો કામે લગાડે છે અને પોતાના હરિફોને મહાન કરવા જે યુક્તિઓનો આશ્રય લે છે તે પણ નિર્લયતાની જ સૂચક છે

લક્ષ્મી સાથે આવનારો જીજ્ઞે દુર્ગુણ અકુકાર કે અભિમાન છે મનુષ્યને જે પૈસાની પ્રાપ્તિ થઈ કે એમ જ માનવા લાગે છે કે હવે આ જગતમા મારો જેવો જીજ્ઞે કોઈ નથી અને તેની છાતી અભિમાનથી ફૂલવા માડે છે, તેની મૂઝા મરડવા લાગે છે અને તેનો કમ્બરનો ડાડિયો અક્કડાઈને લીધે એવો ટંગર થઈ જાય છે કે તેને જરાપણ વળવા દેનો નથી આવા મનુષ્યો અજ્ઞકારના આક્રમમા એ વાત છેક જ ભૂલી જાય છે કે આ જગત પર કેંક કોઝાધિપતિઓ અને કેંક અજગધિપતિઓ થઈ ગયા કે જેની આગળ પોને કોઈ વિમાન મા નથી અને એ કોઝાધિપતિઓ અને અજગધિપતિઓ જ્યારે આ દુનિયામાથી વિદાય થયા ત્યારે ખુટ્ટા હાથે અને રડતા મેઢે ગયા હતા, તે વાત પણ તેને યાદ આવતી નથી જો એ વાત યાદ આવતી હોય તો અકુકાર આવે જ શાનો ? અને કાચ કોઈ દુર્ભાગી પડે આવી જાય તો ટકે ગાનો ?

લક્ષ્મીની સાથે આવનારો રીજો દુર્ગુણ તૃષ્ણા છે ‘જેમ લાભ વધે તેમ લોભ વધે’ એ હીકત જગપ્રસિદ્ધ છે જ્યારે

પાસે કાંઈ પણ ન હોય, ત્યારે મનમા એમ થાય છે કે ‘દસ-વીસ રૂપિયા મળી જાય તો સારું’ જ્યાંએ દસ-વીસ રૂપિયા મળી જાય ત્યારે મનમા એવો વિચાર આવે કે ‘હવે સો-બસો રૂપિયા મળી જાય તો સારું’ જ્યાંએ એ પ્રમાણે સો-બસો રૂપિયા પણ મળી જાય છે ત્યારે મનમા એમ થવા લાગે છે કે હવે ‘હજાર-બે હજાર મળે તો સારું’ એ તો લક્ષ્મીની સાથે તૃષ્ણા વધે જ જાય છે એમ કરતા લક્ષ્યાધિપતિ થવાનો કોઈ જાગે છે, લક્ષ્યાધિપતિમાથી કોટ્યાધિપતિ થવાનો કોઈ જાગે છે અને કોટ્યાધિપતિમાથી અજ્ઞાધિપતિ થવાનો કોઈ જાગે છે આ તૃષ્ણાનો અંત કયા ? આ લાલસાનો છેડો કયા ? એટલે લક્ષ્મીના આગમનની સાથે લોભ વધતો જાય છે, તૃષ્ણા અધિક થતી જાય છે અને આસક્તિ માઝા મૂકે છે, એ નિર્વિવાદ છે

લક્ષ્મીની સાથે આવનારો ચોગો દુર્ગુણ કંઈક વચનપ્રયોગ છે પહેલા જે વાણીમા નમ્રતા હોય છે, વચનમા મધુરતા હોય છે, જે વાક્યપ્રયોગોમા મીઠાશ જારોજાર ભરેલી હોય છે તે જ વાણી, તે જ વચનો અને તે જ વાક્યપ્રયોગો લક્ષ્મી આવ્યા પછી તોછડાઈવાળા, કડવાશભર્યા અને સંપૂર્ણ રીતે બને છે પહેલા જ્યાં ‘ભાઈ,’ ‘બધુ,’ ‘મહાશય,’ ‘મહેશ્વર’ એવા સંબોધનો થતા હોય છે, ત્યાં ‘એ’ ‘અચ્ચા’ ‘રુદ્ધ’ ‘ગદા’ એવા સંબોધનો થવા લાગે છે અને અર્થ ફેરફાર જાણે મૂર્ખ હોય અને પોતે જ એક ડાલો દોષ તેનું સ્વરૂપ તે અન્ય લોકોને ‘મૂર્ખ લોકો’ ‘જેવકૂર માણસ’ ‘અજ્ઞાન આયમીરો’ ‘બુદ્ધિના ગારદનો’ એમ ખીને કહે છે કે-જેને દુનિયા પૂર્ણ દેવ દેવ વિચિત્ર વાત તો એ છે કે-જેને

માટે લોકોના મનમાં દિગ્ધિ આદર હોય છે અને જેના સાધુવ વિશે કોઈ જાનની ચકાસુ કારણ હોતું નથી તેવા મનુષ્યોને પણ તેઓ 'ભામત' 'લેખ્ય' 'યોગધાતુ' અને 'બદમાય' કહેવાની બદ સુધી પહોંચી જાય છે ! આથી વધારે વચનકંઈ થતા બીજું કંઈ હોઈ શકે !

લક્ષ્મીની સાથે આવનારા પાંચમે દુર્ગુણ દલની કાગિયા માણ્યો પ્રત્યેનો પ્રેમ છે મનુષ્યો પાને પૈસા થવા લાગ્યા કે તેની આસપાસ લાગી, લાલચુ અને ખુશામદખોરાની જગત એટલી થવા લાગે છે આ 'દાણજી' કરનારની ટોળી દિવસ ને રાત અને રાતને દિવસ કહેના પણ અથમની નથી ! તેઓ દરેક વાતમાં એક જ પ્રતિપાદન કરતા હોય છે કે 'આપ જેવા આ જગતમાં કોઈ શાબ્દ નથી' 'આપ જેવા આ જગતમાં કોઈ બુદ્ધિમાન નથી' 'આપ જેવા આ જગતમાં કોઈ દાની નથી' 'આપ શુભવત છો બહાદુર છો, પીર છો, પરા ક્રમી છો, અને કેવને પણ ટપી જાઓ તેવા તેજસ્વી અને ભાગ્યવાન છો' લક્ષ્મીવતને આવી આપખીમરી વાનો ગમવા લાગે છે, કારણ કે તેનાથી તેમના અભિમાનનું પોષણ થાય છે અને તેથી તેમની પાસે સાચાબોલા, વક્ષદાર કે ડાહ્યા માણ્યો નું સ્થાન ઝપાટાબધ થઈ જાય છે

વક્ષદાર મુનિમ

એક લક્ષ્મીનદને મરતી વળતે પોતાના વક્ષદાર મુનિમને કહ્યું કે 'હું મરતી વળતે મારી પામે એટલું ધન મૂકતો બહુ ધું કે મારી સાત પેઠી સુધી પણ તે ખૂંચે નહિ. પણ

તમને બલામળ એક જ કરવાની કે બધા સુધી તમે ગાદી પર
 હો ત્યાં સુધી મારો પુત્ર સદો ન કરે તે જોશો એ બાબતનું
 તમે વચન આપો એટલે મને નિરાત થાય ' વક્ષાદાર મુનિએ
 તે પ્રમાણે વચન આપ્યું હવે શેઠ શુઝરી ગયા અને બધી
 મિત્રકત યુવાન શેઠના હાથમાં આવી સરોવર બધું રોય ત્યાં
 અનેક પક્ષીઓ આવી પહોંચે છે, એ જ્યાં આ યુવાન શેઠ
 આગળ જુદી જુદી જાતના અનેક માણસો જમા થયા હતા
 તેમાં કેટલાક મિત્રો અને નાટકના ચોખીન હતા, કેટલાક
 દારૂડિયા હતા, કેટલાક શુભ વ્યભિચાર કરનારા હતા અને કેટ
 લાક સગ્રેડિયા હતા

શેઠના બાળપણના મસ્કારો સારા હતા અને તેમના
 પિતાએ ધાર્મિકતાનો પણ કેટલોક વારસો આપ્યો હતો, તેથી
 તે બીજી રીતે જગ્યા નહિ, પણ સદોડિયા મિત્રોએ તેમના
 મનમાં એ વાત મજબૂત કરાવી દીધી કે તેઓ પોતાના ધનના
 જોરે અને ખાત કરીને જાગ્યના જોરે સદા દ્વારા કોટા રૂપિયા
 કર્માઈ શકે આ વાતને વધારે મજબૂત કરવા માટે તેઓ
 કેટલાક જોગીઓને તથા હસ્તરેખા-વિશ્વારંભોને બોલાવી લાવ્યા
 અને તે અગમ-નિગમની વાત બજાનાર મહાપુરોએ (?)
 શેઠને કહી દીધું કે 'તમારા મોટા અતિ જળવાન છે અને
 હવે પછીના વર્ષોમાં લક્ષ્મીની રેલ છેલ થશે '

પછી પૂછવું જ શું ? શેઠે સદો ઉપાડવાનો વિચાર કર્યો
 અને તેને લગતી બધી તૈયારી કરી તે વખતે પેલા વક્ષાદાર
 મુનિએ કહ્યું ' હે શેઠ ! આપના પર લક્ષ્મીની મહેર છે આપની

પાસે મકાનો છે, માળાઓ છે, ગિલો છે, મોટી મોટી મિલકતો છે અને રોકડનાણુ પણ ઘણુ છે તેથી આપે સાહસ બરેલા ધધામા ઉતરવુ યોગ્ય નથી સદ્દો તો લાચુ નાજિયેર કહેવાય, તેમાથી શુ પરિણામ આવે તે કોણુ કહી શકે ? વળી મારી નજરે મેં અનેક સારા સારા માણસોને આ ધધામા ખુવા થતા જોયા છે, તેથી આપને મારી સલાહ છે કે આ ધધામ પડવુ નહિ '

મુનિમ પુરાણા હતા અને પિતાના ઠેકણે હતા, તેથી શેઠ વિચારમા પડી ગયા એટલે સદ્દો ઉપાડવાનો વિચાર મુલતવી રાખ્યો. પેલા સદ્દોડિયા મિત્રોએ જોયુ કે શેઠનો ઉત્સાહ એકા એક ઓસરી ગયો, એટલે તેના કારણોની શોધ કરવા માડી. તેમા તેઓ જાણી શક્યા કે શેઠના વૃદ્ધ મુનિમે જ તેમના કાનમા ફૂક મારી ॥ અને આપણી યોજના પર પાણી ફેરવ્યુ છે, તેથી તેઓ ધીમે ધીમે શેઠના કાન પર મુનિમની બેવફાદારીના અને ખાનગી રીતે પૈસા ખાઈ જવાના આગેપો કરવા લાગ્યા તે સાથે સદ્દો કરવાથી કોણુ કેટલા પૈસા મેળવ્યા અને કેવા માલેતુબાર થઈ ગયા તે જ વાતો કરવા માડી તેથી કાચા કાનના શેઠે મુનિમની શિખામણને બાબુએ મૂકીને ફરી સદ્દામ જ પલાવવાનો નિશ્ચય કર્યો

મુનિમે જોયુ કે શેઠ ફરીને સદ્દો ઉપાડવાના નિશ્ચય પા આપ્યા છે, એટલે તેણે કહ્યુ લલા થઈને મારી વાતનો સ્વીકાર કરો હું તમારો આટલા વર્ષનો જૂનો અને વફાદાર સેવક તમને કદી પણ ખોટી સલાહ આપુ નહિ આપ સદ્દો કરો કે કોઈ પણ રીતે ઈચ્છવા યોગ્ય નથી '

કે 'મુનિમણી ! જીલને વધારે પડતી લાળી કરવાની કોઈ જરૂર નથી મારી સાથે કેવી અદબથી વાત કરવી જોઈએ તે પણ તમે ભૂલી ગયા છો, માટે હવે પછી જો જીજી વાર આપુ કરશે તો પાણીચુ પરખાવી દઈશ !'

મુનિમે કહ્યું 'આપ સદો કરો અને હું ગાદી પર બેસું તે વાત બનવાની જ નથી જો આપનો એ નિશ્ચય આખરી જ હોય તો આ રહી તિજોરીઓની ચાવીઓ અને આ રદ્યા ચોપડા આ હાલતમાં હું એક ક્ષણ પણ નોકરી કરવા તૈયાર નથી'

શેઠ મુનિમ સામું જોઈ રદ્યા તે વિચારવા લાગ્યા કે 'હું માલદાર થાઉં કે ગરીબ બની જાઉં તેથી માથે આ મુનિમને શું લાગેવળગે ? એ તો એના પગારનો ભાગીદાર તેમ છતાં એ ટાંઠ હાલો થઈને મને શિખામણ આપવા આવે છે અને હું શિખામણ ન માનું તો નોકરી દોડી દેવાની ધમકી આપે છે, તેથી તેને કાંઈ પણ કોહુ આપવું નહિ ' અને તેમજો મુનિમની પાસેથી તિજોરીઓની ચાવીઓ અને ચોપડા સલામી લીધા

મુનિમ સલામ બરીને ગાદીએથી નીચે ઉતર્યો તેની નોકરી ફરી ગઈ પણ તેને એક વાતનો પરમ સતોષ હતો કે તેજો એક મરણ પામતા માલિકને આપેલા વચનનું પાલન બરાબર કર્યું હતું

મુનિમજી આવ્યા જતા શેઠ પરનો સર્વ અકુશ દૂર થયો ખુશામતખોરાનું ચઢી વાગ્યું અને તેમની શિખામણ પ્રમાણે શેઠે સદામા ચાહોમ અપલાવ્યું એ સદાએ પ્રારબભા ચારી આપી અને કેટલાક લાખનો નફો થયો પેલા સ્વાર્થી

અને ખુશામતખોરો એક યા બીજા રસ્તે ચડી ગયા પડીથી આખો કટોકટીનો સમય શેઠે નાખેલો મોટો દાવ ઉઘો પડ્યો, પરંતુ આ ઘટનાએ તેમને જમણો મટ્ટો કરવાને ઉરકેધા, કારણકે હાર્યો જીતારી હોય તો જમણું રમે છે પરંતુ એ દાવ પણ નિષ્ફળ ગયો અને શેઠ વધારે ખાડામાં ઉતરી પડ્યા આ વખતે માચી સવાહ આપનાર તેમની પાસે કોઈપણ હતું નહિ અને જે કોઈ હતા તે નીચ પ્રકૃતિના હતા, વગી સ્વાર્થી હતા એટલે એવો શેઠ ગળાબૂક ખોટામાં ઉતરી ગયા અને મકાનો, માળાઓ, મિલો અને મીઠકનો વેચવાનો વખત આવ્યો જ્યારે તેમનું મર્વ કાંઈ વેચાઈ ગયું ત્યારે ખોટનો ખાડો માડમાંડ પૂરાયો તે દિવસથી તેઓ છેક સુકનીમ બની ગયા .

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-લક્ષ્મી આવે છે ત્યાં દુઃખ પ્રકૃતિના માણસો ભેગા થાય છે, તેઓ સ્વાર્થવશાત્ મલાહ આપે છે અને લક્ષ્મીનંદનોને તે સાકર જેટલું લાગે છે જ્યારે સાચાગણ, વડાબર અને સત્તત્ત્વ તેમની પાસે કોઈ સ્થાન રહેતું નથી

કેટલાક કહેશે કે લક્ષ્મીમા આવા હુણ્ણો બંધ રહે- સસારમાં નો તેની જ બોવખાવા છે કશું છે કે-

“ વિદ્યાવૃદ્ધાન્તપોવૃદ્ધા, યે ચ વૃદ્ધા વદુઃકૃતઃ ।

મર્તે તે ધનશૂદ્રમ્ય દ્વાર તિષ્ઠન્તિ ક્ષિપ્તઃ ॥ ”

“ જેઓ વિદ્યાવૃદ્ધ છે, જેઓ તપોવૃદ્ધ છે અને જે

બહુશુભ દેવાથી જ્ઞાનવૃદ્ધ છે, તે સર્વે ક્ષિપ્ત કૃતઃ તરીકે બિખરે રહે છે ”

તેથી અર્થને હેય કેમ ગણાય ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે-વિદ્યાવૃદ્ધ, તપોવૃદ્ધ અને જ્ઞાનવૃદ્ધ, ધનવૃદ્ધતા દ્વારા ક્રિંકર તરીકે ઊભા રહે છે એમ કહેવું બિવકુલ વ્યાજબી નથી જેઓ સાચા વિદ્યાવૃદ્ધ છે, સાચા વિદ્વાન છે તેઓ પોતાની વિદ્યામા મગ્ન રહે છે અને તેના સદુપયોગવડે જીવનની જરૂરીઆતો સહેલાઈથી મેળવી લે છે તેથી તેમને ધનવાનોની શુભામી કરવાની કોઈ જ આવશ્યકતા રહેતી નથી એટલું જ નહિ પણ ધનવાનોને જ તેમનો ડગલો અને પગલો ખપ પડે છે તેમના વિના તેમનું તત્ત્વ, તેમનો બહેનો ધણે ધણે તેમનો વિશાળ વ્યવસાય ચાલી શકતો નથી ધનવાન મિલ ઊભી કરવા ઇચ્છે પણ ઇજનેરો અને જુગા જુગા ખાતાના નિષ્ણાત માણસો ન મળે તો શું કરી શકે ? તેથી જ કહ્યું છે કે —

વિદ્વત્ત્વ ચ નૃપત્ત્વ ચ, નૈવ તુલ્ય ક્વદાચન ।

સ્વદશે પૂજ્યતે રાજા, વિદ્વાન્ સર્વત્ર પૂજ્યતે ॥ ”

વિદ્વત્ત્વ અને નૃપત્ત્વ એ બેની સરખામણી કહી પણ થઈ શકે નહિ કારણ કે શબ્દ પોતાના દેશમાં જ પૂજ્ય છે અને વિદ્વાન્ સર્વત્ર પૂજ્ય છે

જેઓ તપોવૃદ્ધ છે, તેમને ધનનું પ્રયોજન શું ? કદાચ તપસ્વી તરીકે ગણાતા કોઈ સાધુ, સન્યાસી, પરિવ્રાજક તાપમ કે ક્ષીરે કોઈ ધનવાન આગળ કોઈ વસ્તુની માગણી કરી હોય તો તેથી એમ કહી શકાય ખરું કે બધા તપોવૃદ્ધો ધનવાનને ત્યાં ક્રિંકરની જેમ ઊભા રહે છે ? તપનો નો આદર્શ નિર્ઐશ મહર્ષિઓએ રજૂ કર્યો છે, તે સંપૂર્ણ સ્વાવ

હવી અને સ્વાધીન છે અને તેના અનુભવાને કહી ધનવાન કે હકીમીનદોની આગળ કોઈ વસ્તુની માગણી કરવાની જરૂર પાડી નથી

તેઓ જ્ઞાનવૃદ્ધ છે, તેઓનું સ્થાન તો વિદ્યાવાન કરતાં પણ અનેકગણું ઊંચું છે તેઓ હકીમીને મહત્ત્વ આપે જ કેમ ? અને જો તે હકીમીને મહત્ત્વ આપતા હોય તો તેઓ જ્ઞાનવૃદ્ધ નથી તેઓ હકીમીને ચચક્ર, અસ્થિર, અનેક દુર્ગુણોની જતની અને વિખવાતુ મૂળ સમજે છે કોઈમા પણ કહેવન છે કે 'જર, જમીન અને ભેડ, એ ત્રણે કશિયાના છોક' એન્દે જ્ઞાની પુરુષો આત્માની મસ્તીમા જ મોજ માણે છે અને દુનિયાની ડોળન કે સપતિને તણવન સમજે છે

જ્ઞાનવૃદ્ધ તે આનું નામ !

હિંદને ચિતવા આવેલો સિકંદર સિંધુ નદીના તટે રહેતા એક મહાત્માને મળવા ગયો. બહુ ઠીંસે તો એ બેઠા ગયો કે 'આ દેશના મહાત્માઓ કેવા છે ? તે બધા મહાત્માપુરુષની ખસે પડેખસે ત્યારે તેઓ પ્રાતઃસ્નાન બાલકિરણ પોતાના દેહ પર ઝીંઝી રહ્યા હતા સિકંદર તેમની નજીક એવી ગીતે બેસે રહ્યો કે જેથી તેના પડખાએ તેમના દેહ પર પડવા લાગ્યો.

પરંતુ મહાત્મા પુરુષ કાંઈ બોલ્યા નહીં તેઓ પોતાના ચિતનમા મસ્ત હતા

સિકંદરે એણે કે આ મહાત્માએ પોતાની સામે કાંઈ કહ્યું છે, તે બોલની દરકાર કરી નહીં એન્દે પોતાનું આગમન અજરજા બોલ્યા કે-પ્રણામ હો મહાત્મા !

આ શબ્દો સાંભળતા જ મહાત્માએ આખો ઉઘાડી અને આશીર્વાદ આપતા જણાવ્યું કે ‘સુખી હો બચ્ચા !’ પણ તેથી વિશેષ કંઈ બોલ્યા નહિ.

સિકંદરે આશ્ચર્ય અનુભવ્યું ‘મારા પોષાક અને રૂઆળ ઉપરથી પણ તેઓ એટલું બાળી નહિ શક્યા હોય કે હું કોઈ મહાન નૃપતિ, મહાન મહીપતિ કે મહાસેનાધિપતિ છું ? પણ ખરખર તેમને આવો કોઈ ખ્યાલ આવ્યો લાગતો નથી, નહિ તો કામ પણ પુઠન ખરા ! એટલે તેણે કહ્યું ‘હું પૃથ્વી વિજેતા સિકંદર આપની માથે ખડો છું’

તે સાંભળીને મહાત્મા પુરુષે કહ્યું ‘અમે પૃથ્વી વિજેતા સિકંદર ! તું એક નાનકડી દુનિયાનો સિકંદર છે અને હું એક વિશાળ અને વિરાટ દુનિયાનો સિકંદર છું તેથી તને હુકમ કરું છું કે તારી જગાએથી તું દૂર હડી જા અને મને આ મવારના બાવરવિના કોમળ કિરણો ઝીવવાની મીઠી મોજ માણવા દે !’

સિકંદર ઝંખવાણું પડી ગયો તે હડીને દૂર બેસો રહ્યો અને મહાત્મા પુરુષ પૂર્વવત્ બાવરવિના કોમળ કિરણો ઝીવવા લાગ્યા તેમણે સિકંદર માથે વધાડે વાત કરી નહિ.

સિકંદર આ મહાત્માની નિરપ્રેરણતા, નિડરતા અને નિમ્ન અંતા જોઈને આશ્ચર્ય ધની ગયો અને મન સાથે વિચાર કરવા લાગ્યો કે ‘જે દેશમાં આવા મહાત્માઓ વસે છે તે દેશને પૂરેપૂરો જિતી લેવો એ ખરેખર અશક્ય છે’ પછી તેણે હાથ જોડીને નમ્રતાપૂર્વક કહ્યું ‘મહાત્મન ! હું આપની

સેવામાં હાજર છું તેથી આપને જે કાંઈ વસ્તુની જરૂર હોય તે મુજેથી માગી લ્યો તે આપને હું તાબડતોળ પૂરી પાડીશ ’

મહાત્મા પુરુષે તેનો જવાબ આપ્યો ‘હું પરમાનંદને ઈચ્છુ છું શું તે વસ્તુ તું મને આપી શકીશ ? તું તૃષ્ણાનો માર્થો, અભિમાનનો માર્થો મુક્ક-મુક્કમાં દરતો ગ્રહે છે, ત્યાંની પ્રજાના તમામ સુખ સાધનો તરવારના બેરે લૂટી લેવામાં મગ્ન માણે છે, ત્યાં તારી પામે આવી વસ્તુ હોય કયાવી ? માટે એ સિકંદર ! તું તારા રસ્તે પડ અને મને મારી પરમાનંદ પ્રાપ્તિની સાધનામાં મશગુલ થવા દે ’

સિકંદરે એ મહાત્માને ફરી ફગીને નમસ્કાર કર્યા અને ભારતને જિતવાનો વિચાર માડી વાગી પોતાના દેશમાં પાછો ફર્યો

કહેવાની મતલબ એ છે કે-જેઓ માયા જ્ઞાનવૃદ્ધ છે, તેઓ કોયનીએ તાબેદારી સ્વીકારતા નથી કે લક્ષ્મીની લાલચમાં પડતા નથી

બીજી વાત એ છે કે-મુખને માટે લક્ષ્મી મેળવવાનો પ્રયત્ન કરવો એ ડુંગરને ખોદીને ઉદર કાઢવા બરાબર છે, કારણ તેના દ્વારા જે સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, તે ક્ષણિક હોય છે બીજી રીતે કહીએ તો સુખનો આધાર લક્ષ્મી ઉપર નથી, પણ પોતાની સમજ ઉપર, પોતાના જ્ઞાન ઉપર જ છે તેથી એક ફકીર, એક સાધુ, એક ત્યાગી કે એક ગરીબ સુખ માણી શકે, છે અને એક રાજા, એક અમીર, એક ધનિક કે એક અનેક પ્રકારે હું , એ વળી એક ગરીબ

રૂપિયાની પ્રાપ્તિ થતા આનંદ થાય છે, અને એક ધનિક મનુષ્ય ને તેટલી જ રકમ કોઈ જાતનો આનંદ આપી શકતી નથી તેથી પણ એ વાત સિદ્ધ થાય છે કે સુખ અથવા આનંદને આપનારી લક્ષ્મી નથી, પણ તે અગેની પોતાની સમજ છે તેથી આ સમજ સુધરી જાય તો લક્ષ્મીને મેળવવા માટે જે શક્તિ અને સમયની જાગરૂ જરૂર પડે છે તેમાંથી જ્યાં શકાય અને એ રીતે ફાગલ પડેની શક્તિનો તથા સમયનો વધારે ઉચ્ચ હેતુ માટે ઉપયોગ કરી શકાય.

કામની હેયતા

કામસોગથી ઉત્પન્ન થતા સુખો પણ ક્ષણિક જ ■ ધૃતિયો ને ગમે તેટલી તૃપ્ત કરવામાં આવે તો પણ તે વડવામિત્રા અગ્નિની જેમ સદા અતૃપ્ત જ રહે છે તેથી જ શાની પુરુષો-એ કહ્યું છે કે —

“ ત્રિપયમણ કા પુરુષ, કરોતિ વશ્વરર્ત્તિન ન સત્પુરુષમ્ ।
યન્નાતિ મશ્કમેવ હિ, લૂતાતન્તુર્ન માતૃક્ષમ્ ॥ ”

“ કરોળિયાની જાળથી મસણુ (એક જાતનું સૂક્ષ્મજાતુ) બધાઈ જાય ■ પણ હાથી બધાતો નથી તે જ રીતે કાચર પુરુષો કરોળિયાની જાળ જેવા, દમ પિનાના વિષયસુખોને વશ થઈ જાય છે, પણ સત્પુરુષો તે રીતે વશ થતા નથી ”

“ અવિદિતપરમાનન્દો, વદતિ જ્ઞનો વિષય એવ રમણીયઃ ।
તિલતૈલમેવમિષ્ટ, યેન ન દષ્ટ ઘૃત ક્વાપિ ॥ ”

“ જે મનુષ્યે પરમાનંદને જાણ્યો કે માણ્યો નથી, તે જ

મનુષ્ય એમ કહે છે કે-વિષયનું સુખ રમણીય છે વાત સાચી છે કે ને માણસે ધીને કદી પણ જોયું નથી તે તો તલના તેરને જ મીઠું કહે ”

“ કુરઙ્ગમાતઙ્ગપતઙ્ગમૃદ્ગમીના હતાઃ પશ્ચમિરેવ પશ્ચ ।

एक प्रमादीम कथन हन्याद्य सेवते पश्चमिरेव पश्च ॥”

“ હરણુ, હાથી, પતંગિયુ, ભમરો અને માછલુ એ પાંચે જણા અકેક ઇદ્રિયની પરાધીનતાના કારણે હણાય છે, તો નેએ પાંચે ઇદ્રિયોના શુભામ છે, તેઓ કેમ ન હણાય ? અર્થાત્ જરૂર હણાય ”

હરણુ વામગીના સ્વરથી મોહિત થઈને પારધિએ ગોઠવેલા પામલામા ફસાઈ જાય છે હાથી સ્પર્શસુખની લાલસાથી હાયણીને પકડવા ઢોઢે છે, તે વખતે શિકારીઓએ જનાવેલી અજાડીમા પડી જાય છે અને પકડાઈ જાય છે પછી આખી જિંદગી મનુષ્યની શુભામી ઉઠાવે છે પતંગિયુ રૂપની લાલસાથી હીવાની જ્યોતમા ફૂલી પડે છે અને જળી મરે ॥ ભમરો સુગંધની લાલસાથી સાયકાળે કમળમા ખીડાઈ જાય છે અને ‘ હમણા નીકળુ છું ’ ‘ હમણા નીકળુ છું ’ એવા વિચારમા દત્તી શક્તિએ કમળને લોટીને બહાર નીકળતો નથી તેનું પરિણામ એ આવે છે કે-સવારમા હાથીઓ કમળને સુખમા પધરાવી દે છે, તે વખતે ભમરો પણ હાથીના પેટમાં જઈ પડે છે અને મરણને શરણ થાય છે માછલુ રસલાલયુ છે, તેથી ગલના છેડે લટકાવેલા માસનો સ્વાદ લેવા જતાં આબાદ સપડાઈ જાય છે તેમા રહેલો કાટો તેના ગળામા ખ

જાય છે અને તેથી તે પ્રાણને શુભાવી દે છે આ દાખવાઓ લઈને મનુષ્ય જો એવો વિચાર કરે કે એક ઈન્દ્રિયની પરાધીનતા આટલું દુષ્ણ આણે છે, તો પાચે ઈન્દ્રિયોની પરાધીનતા ભોગવનાર મારા શુ હાલ વશે ?

ઈન્દ્રિયસુખની અતિ લાલસા મનુષ્યના જીવનનો અનેક રીતે અધ પાત કરે છે જેઓ સ્પર્શસુખના અધિક લાભથી છેલ્લે જેઓ નમવામનાની વારવાર તૃપ્તિ કરવા ઈચ્છે છે તેનું પગિલામ શુ આવે છે ? આવા મનુષ્યોના આધુન્ય અતિ દૂર થઈ જાય છે, તેમને અકાવભેરણનો ભય ખૂબ રહે છે અને જેટલો સમય જીવે છે તેટલો સમય એક જાતની ભયકર અતૃપ્તિમાં જ પસાર કરે છે આવા મનુષ્યોને અનેક જાતના રોગો લાગુ પડે છે, અને તેમના નાણાની ખરખારી થવામાં કાંઈ બાકી રહેતી નથી વળી આ જાતની વિધવાસકિતમાયી સ્વચ્છ દાવાર પે । થાય છે, બંધિયારની વૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય છે, વેશ્યાગમન કરવાનું મન થાય છે અને છેવટે તે રસ્તે જતા અધ પાત સંપૂર્ણ બને છે એથી મહાલોકિક અને પારનાલિક અને કન્યાણુનો માર્ગ નષ્ટ થાય છે

જેઓ ગ્સના અતિ સ્વાદિયા બને છે, તેમની જાનન પણ છેવટે ખૂરી જ થાય છે તેઓને મજબૂત, અપથો, આડા, મરડા સંગ્રહણી અને એવા જ બીજા રોગો લાગુ પડે છે અને તેના નાગચૂડમાયી તેઓ કદી પણ સંપૂર્ણ સુકત થઈ શકતા નથી દુનિયામાં જે મનુષ્યોએ દીર્ઘાયુષી તરીકે નામ નોધાવ્યા છે તેમાના ઘણાખરા મિતાહારી અને જીવ પર કાબૂ રાખનારા હતા

સુગંધના શોખીનો નવા નવા અત્તરો મેળવવામાં, નવા

નવા તેલોની ઝનાવટ કરવામા અને જાગળગીયા તથા ફૂલવાડી
ઓને મેળવવામા તથા ખીલવવામા એટલા ઓતપ્રોત ખની
જાય છે કે તેમને ખીલ જાત્રુનુ લક્ષ્ય જ રહેતુ નથી આવા
મનુષ્યોને ખીજા મનુષ્યની વાસ આને છે, તેથી તેઓ એમની
નફરત કરતા શીખે છે, અને એ રીતે ઘણો તિરસ્કાર, ક્રોધ
વિગેરેનુ સેવન કરતા થાય છે

રૂપની લાવસા જાય કર છે મનુષ્યો રૂપાળા દેખાવા માટે
લાખો રૂપિયાનો ખર્ચ કરે છે, એ ખર્ચ મેળવવા માટે અનેક
જાતના પાપો કરે છે અને પરિણામે અમૃત્ય મનુષ્યજવને હારી
જાય છે મોટાનુ દેખીને નાના શીખે છે, એટલે ધનવાનોની નકલ
માધ્યમ વર્ગના લોકો કરે છે અને મધ્યમ વર્ગના લોકોની નકલ
ગરીબ લોકો કરે છે એ નકલ કરવામા તેઓ પોતાના ગજવાને
ભૂલી જાય છે, માદી મમજને વિસરી જાય છે અને એક
જાતના વ્યામોહથી એવા પીડાય છે કે કર્તવ્ય અને અકર્તવ્યનો
ખાવ પણ ચૂની જાય છે

દિવસમા પાચ વખત પોશાક ખાલવા, ઘરેણાનો હારો
કરવો, પદ્મ-પાવડર અને લીપસ્ટીકનો ઉપયોગ કરવો તથા
અભ્યાસિત અને અસહ્ય ગીતે વરો પરિધાન કરવા એમા
કંઈ જાતનુ ડહાપણ સમાયેલુ છે ? શુ એથી વાસ્તવિક સૌદર્યમા
વૃદ્ધિ થાય છે ? શુ એથી ઉત્તમ ગણાવાનો અધિકાર આપોઆપ
આવી જાય છે ? કે છટકેલ મનના એ જધા છબરડા છે ?

સાદા પોશાકમા અને મુઘડ રહેણીકહેણીમા સાચુ સૌદર્ય
છે તે વાત જ્યાંમુખી ન સમજાય ત્યાંમુખી આ રૂપપ્રદર્શ

રોગ જરાપણ હઠવાનો નહિ આવા રૂપપ્રદર્શનો છેવટે પતન ના માર્ગે લઈ જાય છે, એ વાત પણ ભૂલવા જેવી નથી તેથી રૂપનાવસા એ આધ્યાત્મિક ઉન્નતિમા મોટો અવરોધ છે અને તેથી જ બ્રહ્મચર્યના પાલન માટેના ખામ રૂપભોજન વિભૂષાત્યાગને ખાસ સ્થાન આપવામા આવ્યું છે

મનુષ્યોને પુણ્યમત ભરેલા શબ્દો ખૂબ ગમે છે, એ એ જાતની નબળાઈ નહિ તો બીજી શું છે? આપણે કેવા છીએ તે આપણી ભણ બહાર હોતુ નથી, છતાં હોઈ આપણને મહાન કહે, મહાશુણ્યવાન કહે કે મહાસમર્થ કહે તેથી કૂલાઈ જઈને તે અવલ પ્રકારની બેરૂઝાઈ નહિ તો બીજી શું છે? મોટાભણસો કંઠવા વચનો સામગ્રી જેવું ધૈર્ય કેળવી શકના નથી તેઓ ઉત્તમ પ્રકારનો પુરુષાર્થ કરવા માટે યોગ્ય નથી, કારણ કે ત્યાં અનેક જાતના પગિવહો સહન કરવા પડે છે, જેમા કંઈ વચનનો પરિપક્વ પણ ભારે હોય છે

સંગીતનો વધારે પડતો નાદ પણ ઈદ્રિ નથી જ તેના લીધે મનુષ્યનું મન નાચરમના જલસાઓ તરફ, સિનેમાની ફી તરફ અને ગાનારીઓના સમૂહ તરફ જલદી દોરાઈ જાય છે એ આખરે અવનતિનું કારણ બને છે

વળી હંમેશા સંગીતના પ્રિય સ્વરો જ કાને પડે આ દુષ્-નિરાશાની કરુણા ખૂબી કાને ન અથડાય, તે આ જ તમા બનવું સંભવિત નથી કહ્યું છે કે —

“ કચિદ્ વીણાગદ કચિદપિ ચ હાહતિ રુદિતમ્,
કચિદ્ વિદ્વદ્ ગોષ્ઠી કચિદપિ ચ સુરામત્કલહઃ ।

કવિદ્ રામા રમ્યા, કવચિદપિ ચ ગલત્ કુષ્ટવપુષઃ,
ન જાને સસારં કિમમૃતમયં ? કિં વિષમયં ? ॥ ”

“ કોઈ વાર વીણાના મધુર સ્વરો કાને પડે છે, તો કોઈ વાર રુદનનો હાહાકાર સંભળાય છે કોઈવાર વિદ્વાનોની વિદ્વત્તા ભરી વાતચીતો સંભળવામાં આવે છે, તો કોઈવાર દારૂડિયાના પાગલ પ્રભાવો શ્રવણોચ્ચર થાય છે કોઈવાર રમણીય શમ્ભુએ નજરે પડે છે, તો કોઈ વાર કોઢથી ગળી ગયેલા અજો ભેવામાં આવે છે આ રીતે સમજ પડતી નથી કે આ સસાર તે અમૃતમય છે કે વિષમય ?

તાત્પર્ય કે તેમાં બધું સુદર અને પ્રિય હોય તે શક્ય નથી અને અમૃતની સામે ઝેર ભરેલું જ છે ”

તેથી જ અનુભવી પુરુષોએ કહ્યું છે કે —

“ દો પથેહિં ન ગમ્મહ, દોમુહ સુર્દ ન સીવણ કય ।

દુઃખિ ન કૃતિ કયાવિ હુ, હિદયસુખલ ચ મુખલ ચ ॥ ”

એક મનુષ્ય એકી સાથે પૂર્વ અને પશ્ચિમ કે ઉત્તર અને દક્ષિણ, અથવા પૂર્વને ઉત્તર, પૂર્વને દક્ષિણ, પશ્ચિમને ઉત્તર, પશ્ચિમને દક્ષિણ એમ બે દિશાઓમાં પ્રવેશ કરી શકતો નથી એક સોય પોતાના એક મુખથી એટલે એક બાજુથી જ કથાને સીવી શકે છે પણ એકી સાથે બે બાજુથી સીવી શકતી નથી તેવી રીતે ઇદ્રિયોના સુખનો ઉપભોગ અને મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ એ બે ક્રિયાઓ એકી સાથે કરી પણ સંભવી શકતી નથી તાત્પર્ય કે જેણે સુખિ મેળવવી હોય તે જ ભોળો

પરંતુ દિલગીરીની વાત એ છે કે—

“ મિશ્લાશ્ન તદપિ નીરમમકેવાર,
 શ્યયા ચ મૂ પરિજનો નિજદેહમાત્રમ્ ।
 ષસ્ત્ર વિશીર્ણપટસ્વપ્નમયી ચ કન્થા,
 હા હા તથાપિ વિપયાન્ ન પરિત્યજન્તિ ॥ ”

“ લિશ્લા માગીને ખાવાનું હોય અને તે પણ નીરસ તેમજ એક વાર સૂવાનું થોડું પર હોય, સગાવહાલામા જે ગણે તે પોતાનો જ હેઠું હોય અને વસ્ત્રોમા એક તદ્દન ફાટીતૂટી છૂંટી જોડી હોય, તો પણ મનુષ્યો વિષય મુખને છોડતા નથી ”

“ રિકમ્પતે હસ્તયુગ વપુ શ્રી
 પ્રયાતિ દન્તા અપિ વિદ્રવન્તિ ।
 મૃત્યાવૃપાગચ્છતિ નિર્વિલમ્બ,
 તથાપિ જન્તુર્વિપયામિલાષી ॥ ”

“ બને હાથ ઘરઘર ધૂજતા હોય, શરીર ડગમગતું હોય અને દાંત પણ એક પછી એક પડી રહ્યા હોય, વળી મૃત્યું વિના વિલંબે નહીંક આવી રહ્યું હોય, તો પણ પ્રાણી વિષયની અભિલાષને છોડતો નથી । ”

વિષયલોગનું મુખ શશ્વિક છે, તે વાત સહુને પ્રતીત છે શરીરને સુવાળો સ્પર્શ થાય તેનું મુખ કેટલી વાર ટકે છે ? છતાં વિવિધ વાનીઓનો આસ્વાદ લે તેનું મુખ કેટલી વાર જણાય છે ? નાક જુદી જુદી જાતની સુગંધ લે તેનું મુખ

ધર્મ અને મોક્ષની ઉપાદેયતા

ધર્મ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે કરવામા આવેલા પુરુષાર્થ શ્રેષ્ઠ છે કારણ કે —

“ વ્યસનશતગતાના ક્લેશરોગાતુરાણાં,
મરણમયહતાનાં દુઃસ્વશોકાર્દિતાનામ્ ।
જગતિ बहुविधाना व्याकुलानां जनाना,
शरणमशरणानां नित्यमेको हि धर्म ॥ ”

“ સેકડો દુઃખથી ઘેરાએલા, કલેશ અને શાગથી પીડાયેલા, મરણના ભયથી હતાશ થયેલા, દુઃખ અને શોકથી તરબોળ બનેલા એમ અનેક પ્રકારે વ્યાકુલ બનેલા અશરણ મનુષ્યોને આ જગતમાં ધર્મ એક જ હમેશા શરણ કરવા યોગ્ય છે ”

અને કહ્યું છે કે —

“ दीपो हन्ति तम स्तोम, रसो रोगमहामरम् ।
सुधाबि-दुर्निपावेग, धर्म पापमर तथा ॥ ”

હીવો જેમ અધારના સમૂહને હણે છે, રસાયણ જેમ મહાન રોગોના સમૂહને હણે છે અને અમૃતનું બિંદુ જેમ વિષના વેગને હણે છે, તેમ ધર્મ પાપના સમૂહને હણે છે

ધર્મ એટલે અધમતા અટકાવનારુ આચરણ, ધર્મ એટલે કર્તવ્યનો કમનીય પથ, ધર્મ એટલે ઉત્તમ આચારવિચાર અને ધર્મ એટલે સુકૃત્ય અને સદાચાર, તેની ઉપાદેયતા વિષે બીજો વિચાર કરવાનો જ શું હોય ?

ધર્મ વ્યક્તિગત વિકાસને સાધી શકે છે, ધર્મ સમાજને
વ્યવસ્થિત રીતે ધારણ કરી શકે છે, ધર્મ રાષ્ટ્રને મહાન
ને ગૌરવશાળી બનાવી શકે છે, તથા ધર્મ સકલ વિશ્વમા
પ્રતિનો મોહનમંત્ર કૂકી શકે છે

અધિકારના ભેદથી આ મગળમય ધર્મનું સ્વરૂપ જુદા
જુદા પ્રકારે બતાવવામા આવ્યું છે, પણ તેના મુખ્ય લક્ષણો
ન, શીલ, તપ અને ભાવ ॥ અર્થાત્—જે ક્રિયામા દાનનું
કોઈ તરફ ન હોય, શીલનું કોઈ તરફ ન ટાય, તપનો કોઈ
કાર્ય ન હોય કે ભાવની વિશદતા ન હોય તેને ધર્મ કહી
શકાય નહિ તેથી જે લોકો એમ કહે છે કે —

પિષ્ણદ ચ ચારુલોચને ચદતીત્વ વરમાત્રિ ! તન્ન તે ।
ન હિ મીરુ ! ગત નિર્વર્તતે, સમુદયમાત્રમિદ કલેરમ્ ॥ ”

“ હે સુદર નેત્રવાળી ! ઇચ્છા પ્રમાણે આ અને પી, હે
દર અંગવાળી ! જે યૌવનાદિક વીતી ગયું તે તને ફરીથી
પ્રાપ્ત થશે નહિ હે ભીરુ ! જે સુખાદિક ગયું ॥ એટલે તે
ગયું છે તે ફરીથી પ્રાપ્ત થશે નહિ, કેમકે આ શરીર કેવળ
હાનુનો સમુદાય જ છે ” તેમને ધર્મના વર્ગમા સ્થાન નથી
મકે નથી તેમા દાનનું તરફ, નથી તેમા શીલનું તરફ, નથી
મા તપ કે સ્વયમની ભાવના અને નથી તેમા ઉત્તમ વિચારો

તે જ રીતે જે લોકો એમ કહે છે કે —

“ યાવજીવ સુખ જીવેદૃષ્ય કૃત્તા ધૃત પિતૃ ।
મસ્મીભૂતસ્ય દેહસ્ય પુનરાગમન કૃત. ? ॥ ”

“ જ્યાં સુધી જીવ ત્યાં સુધી મુખેથી જીવ એટલે કે જરાયે દુખ, તકલીફ કે મુશીબત ઉપવ નહિ અને પાસે પૈસા ન હોય તો બીજાનું દેવું કરીને પણ માત્રમત્રીદા ઉઘાવ, કારણ કે આ શરીર બળી ગયા પછી આવવાનું નથી ” તેમને પણ ધર્મના વર્ગમાં સ્થાન નથી, કારણ કે તેમાં દુરાચાર અને અનીતિને પોષવાનો જ ક્વનિ રહેલો છે

મનુષ્ય ગમે તે રાષ્ટ્રનો હોય, ગમે તે જાતિમાં જન્મ્યો હોય, ગમે તે વચની જોવાદ ગણાતો હોય અને ગમે તે ધર્મ-રાજગાર-વ્યવભાષ કરતો હોય તો પણ દાન-શીલ-તપ-શ્રમ યુક્ત ધર્મનું આચરણ શક્તિ મુજબ કરી શકે છે

(૧) કમાણી કે મિલકતમાંથી ધનનો મોઢું ઉતારી કાર્મિક પણ સારા ભાગે ખર્ચવાની વૃત્તિ રાખવી અને ગરીબ તથા નિમ્નજાતને મદદ કરવી એ દાનની શરૂઆત છે તેનો ઉત્તરોત્તર વિઘ્નસ અભયદાન સુધી પહોંચે છે

(૨) સમ મહાવ્યસનમાંથી બચી જવું એ શીલની શરૂઆત છે તેનો ઉત્તરોત્તર વિઘ્નસ અહિંસા, સત્ય, અદ્વેય, પ્રજ્ઞાચર્ય અને મમત્વ ત્યાગ સુધી પહોંચે છે

(૩) નાનો સરખો પણ નિયમ રાખવો એ તપની આત છે તેનો વિઘ્નસ ઉપવાસ, દરતા, ત્યાગ, કાયકલેશ, સહી સ્વાધ્યાય, કાયોત્સર્ગ અને ઈચ્છાઓનો નાશ થાય છે

(૪) સહુનું જીવું

નહિ, એ ભાવની શરૂઆત છે તેનો ઉત્તરોત્તર વિકાસ મૈત્રી, પ્રેમ, કારુણ્ય અને માધ્યસ્થ ભાવના સુધી પહોંચે છે

ધર્મનું આ સ્વરૂપ વિશ્વવ્યાપી છે, મહુ કોઈને વિકાસની એક સરખી તક આપનાર છે અને કોઈ પણ જાતના કદાચક્ર કે કુઠિલ તત્વથી રહિત છે તેથી જ નિર્ઝંઘ મહુર્વિઓએ તેને વિશ્વધર્મ કે સામાન્યધર્મ તરીકે બહાર કર્ચો છે અને તેને અનુસરવાની આનંદભરી ભવામણ કરેલી છે

મોક્ષ એટલે સકલ કર્મકલેશોમાથી મુક્તિ, અતરમા રહેલા વિષય-વિકારની સંપૂર્ણ સાક્ષુપ્તી અથવા વાસનાઓનો સમૂહોગો ક્ષય

જે કારણને લીધે જીવને અપાર-અનંત ■ સાર-સાગરમા પરિભ્રમણ કરવું પડે છે અને હુ ખની અનંત પરપરાના ભોગ બનવું પડે છે, જે કારણને લીધે આત્મા પોતાના ભવ્ય સ્વરૂપમા સ્થિર થઈ શકતો નથી, જે કારણને લીધે ચૈતન્ય શક્તિનો વિકાસ પરિમિત બને છે, અને જે કારણને લીધે પરમ આનંદના મહાસાગરમા મગ્ન બની શકતું નથી, તે કારણ ક્રમ હોય, કલેશ હોય, ઉપાધિ હોય, અવિદ્યા હોય, વાસના હોય કે ગમે તે નામે ઓળખાતું હોય પણ ડોડવા યોગ્ય છે એને છોડવાની પ્રવૃત્તિ પરમ પ્રયાસથી કરવી, ગમે તે ભોગે અને ગમે તે જહેમતે કરવી તે સાચો પુરુષાર્થ છે અને તે જ સફળતાની સાચી, સુદર, સળળ અને સુદૃઢ મીડી છે

આરોહણ ક્રિયા.

પુરુષાર્થની મહત્તા

ન્યા સજીવાનું કોઈ સાધન ન હતું તેવા ગામમાંથી જેમનું સ્થાન ધણું નીચું હતું તેવી બાતિમાંથી, અને જેમને સમય ધણો ખરાબ હતો તેવા કુટુંબમાંથી મહાન રાજ્ય કર્તાઓ પાક્યા—મહાન વિચારકો—વિદ્વાનો—પઠિતો ઉત્પન્ન થયા અને મહાન શાહસોદાગરો, કલાકારો, સમાજસેવકો, સાધુઓ અને સતો બહાર પડ્યા આ હાનિકારક સ્થિતિ રીતે બતાવે છે કે સાધનની તળીને જિતી શકાય છે, સ્થાનની પ્રતિકૂળતા કાળૂમાં લઈ શકાય છે અને સમયની વિચિત્રતા પર વિજય મેળવી શકાય છે, પણ તે એક જ શરતે કે—તે અગે અવિરત અખંડ પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ. તે માટે એક કવિએ ઠીક કહ્યું છે કે —

“ વિવેતવ્યા લક્ષ્મી ચરણતરણીયો જલનિધિ-
 વિપદા પૌલસ્ત્યો રણમુખિ મહાયાત્ર કપય* ।
 તથાપ્યાગ્રો રામઃ મકલમવધીદ્રાક્ષમકુલ,
 ક્રિયામિદ્ધિઃ સત્ત્વે વસતિ મહતા નોપકરણે ॥ ”

લક્ષ્મી જેવો મુરશિલ દેશ જિતવાનો હતો, સમુદ્રને
 હાથે-પગે તરવાનો હતો, સામે રાવણ જેવો મહાબળિયો શત્રુ
 હતો અને રણમેદામાં મહાદ કરનારા મહાન યોદ્ધાઓ નહિ પણ
 માત્ર વાનરો હતા તે પણ શ્રીરામે સફળ રાક્ષસકુલને ઝપાટા
 માં જિતી લીધું, તેથી એ વાત નક્કી છે કે-મહાપુરુષોની
 ક્રિયાસિદ્ધિનો આધાર સાધન-સંયોગો પર નથી, પરંતુ
 પોતાના પુરુષાર્થ ઉપર જ છે

“ ઘટો જન્મસ્થાન મૃગપરિજનો ભૂર્જમ્વન,
 વને વાસ* કન્દૈરશનમતિદૃ સ્થ વપુરિતિ ।
 દત્તીદૃશોઽગસ્ત્યો યદપિવદપાર જલનિધિ,
 ક્રિયાસિદ્ધિઃ મત્ત્વે વસતિ મહતા નોપકરણે ॥ ”

ઘડામાં જન્મ્યા હતા, પરિવારમાં પશુઓ હતા, પહેર
 વામાં ભૂર્જવૃક્ષની છાલ હતી, વસવાટ જંગલમાં હતો, ખાવા
 માટે વૃક્ષ-વેડીના કદ હતા અને શરીર પણ ઘણું જ કદમું
 કે વામણ હતા-આવા વિચિત્ર સાધન-સ્થાન-સમયમાં રહેલા
 અગત્ય ઋષિ અપાર એવા જલનિધિને ગટગટાવી ગયા તેથી
 એ વાત નક્કી છે કે-મહાપુરુષોની ક્રિયાસિદ્ધિનો આધાર
 સાધન-સંયોગો પર નથી, પરંતુ પોતાના પુરુષાર્થ પર જ છે

અને જુઓ કે—

“ રથસ્યૈક ચક્ર ધ્રુવગયમિતાં સપ્તતુરગા-
નિરાલમ્બો માર્ગશ્વરણવિકલ સારથિરપિ ।
રવિર્યાત્યેગાન્ત પ્રતિદિનમપારસ્ય નમમ*,
ક્રિયામિદ્ધિ સર્વે વમતિ મદતા નોપરુરણે ॥ ”

રથ એક પૈડાવાળો છે, તેને સાત ઘોડા બેઠેલા છે, તેનું નિયંત્રણ માપફૂંથી લગામોવડે કરવાનું છે, માર્ગ કોઈ પણ જાત ના આલંબન કે આધાર વિનાનો છે અને સારથિ પણ પગથી પાગળો છે—પગ વિનાનો છે, છતાં સૂર્ય, અપાર આકાશનો પ્રવાસ હમેશા પૂરો કરે છે, તેથી એ વાત નક્કી છે કે—મહા પુરુષોની ક્રિયામિદ્ધિનો આધાર સાધન—સંયોગો પર નથી, પરંતુ પોતાના પુરુષાર્થ પર જ છે

કેટલીક શકાઓ

આ સ્થળે એવી શકા ઉઠવાનો સંભવ છે કે ‘ કાર્યસિદ્ધિનું મુખ્ય અંગ જો પુરુષાર્થ હોય તો પુરુષાર્થ કરનારા સધળા મનુષ્યો પોતાના કાર્યમાં સફલતા કેમ મેળવતા નથી ? ’ તેનું સમાધાન એ છે કે ‘ પુરુષાર્થ હોવા છતાં બાહ્યબલની પ્રતિફલતાને લીધે તેમ જાને છે, વળી કેટલીક ક્રિયાઓનું પરિણામ તાત્કાલિક દેખાય છે અને કેટલીક ક્રિયાઓનું પરિણામ કાલાતરે દેખાય છે ’ અગ્નિ મૂકતા જ સૂકું ઘાસ સળગી જાય છે, એ તાત્કાલિક પરિણામ છે, અને બીજા વાવતા વૃક્ષ જાય છે, એ કાલાતર—પરિણામ છે અથવા વિષયોગ યતા મૃત્યુ થાય છે, એ તાત્કાલિક પરિણામ છે, અને અન્નાદિવડે શરીરની પુષ્ટિ થાય

છે, એ કદાચતર પરિણામ છે. અત્તનો રસ થાય, રસનું રક્ત થાય, રક્તનું માસ થાય, માસનો મેદ થાય, મેદના અસ્થિ થાય, અસ્થિની મજ્જા થાય અને મજ્જાનું શુક્ર થાય ત્યારે શરીરની પુષ્ટિ થઈ જણાય છે તેથી કોઈપણ ક્રિયાનું પરિણામ તાત્કાલિક ન દેખાય તો એમ માની લેવાની જરૂર નથી કે તે નિષ્ફળ ગઈ છે તાત્પર્ય કે-પુરુષાર્થ કરનારના પુરુષાર્થની સફળતા તરત વેળાએ ન દેખાય તો પણ ક્ષમ્યભલ ઠી અનુકૂલતા પ્રમાણે ભવિષ્યમાં અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે.

અહીં એવો પ્રશ્ન પૂછી શકાય કે 'એક મનુષ્ય દશ હજાર રૂપિયાની મૂડીથી એક ધધાની શરૂઆત કરે છે અને તેને જમાવવા માટે રાતદિવસ મહેનત કરે છે, પણ તેવામાં લગાઈ ફાટી નીકળે છે કે બળવો થાય છે, અથવા તો એકાએક આગ લાગે છે યા જલપ્રલય થાય છે, અને તેમાં તે બધી મૂડી ગુમાવી દે છે, તો તેણે કરેલા પુરુષાર્થનું પરિણામ શું જાઓયું ? અને તેને સફળતા કેવી રીતે મળવાની ?'

આ પ્રશ્નનો ખુલાસો એ છે કે 'દશ હજાર રૂપિયાની મૂડી શરીરને ધ ધો કરનારા મનુષ્યે બે પુરુષાર્થ સાચી દિગ્ગમ્યા કર્યો હશે, તો તે દ્વારા કેટલો અનુભવ વધા કેટલીક લાગવગ જરૂર પ્રાપ્ત કરી હશે. અનુભવ અને તે લાગવગ એની સાચી મૂડી છે મતલબ કે તે દ્વારા તેની મૂડી ભેગી કરી શકશે, ફરીને ધ ધો જમાવી શકશે અને જામનું બેર હશે તો તેમાં સફળતા મેળવશે જ #મેગવગો.'

* જાણ સુખના સાધનોમાં જમાવવાની
જોઈ છે આત્મવિકાસની કિંદિયા પુરુષાર્થ

છે અને
૧૭ સુવ

આ ખુલાસા સામે પણ એક શક્તિ ઉઠાવી શકાય કે ‘તે બીજી વાર સફળ થશે તેની ખાતરી શું ? તાત્પર્ય’ કે-તેને બીજી વાર પણ નિષ્ફલતા મળવાનો સંભવ છે’

તેનું સમાધાન સરલ છે પહેલી વાર નિષ્ફલ ગયેલો બીજી વાર પણ નિષ્ફળ જાય તે બનવાભેગ છે અરે ! બીજી વાર જ શા માટે ? તે ત્રીજી વાર, ચોથી વાર, પાંચમી વાર કે છઠ્ઠી વાર પણ નિષ્ફલ જાય તે બનવાભેગ છે પરંતુ સાતમી વાર એટલે આખરે તેને માટે સફળતા સરજાયેલી છે જાણ બાધનાર કરોળિયો તેનું સુદર ઉદાહરણ છે તે ગમે તેટલી વાર નીચે પડવા છતાં આખરે જાગ બાધે છે

નીતિકારોએ તો સ્પષ્ટ જણાવી દીધું છે કે—

“ નિદ્રાલસ્યમમેતાનાં ક્લીવાના ક વિભૂતયઃ ? ।
 સુસન્નોઘમમારાણા, ધિય પુમાં પદ પદે ॥ ”

“ નિદ્રા અને આળસથી મુક્ત બાળકાઓને (ધન, સ પત્તિ, અધિકાર, યોગ્યતા, વિકાસ આદિ) વિભૂતિઓ ક્યાથી મળે ? એ તો જે પુરુષો ઉવમી અને ધરાક્રમી છે તેમને માટે જ સરજાયેલી છે તેઓ ડગલે ડગલે (જ્ઞાનલક્ષ્મી, યશ્વલક્ષ્મી, ધર્મલક્ષ્મી, આદિ) લક્ષ્મી પામે છે ”

“ ઉદ્યોગિન પુરુષમિદમૃપૈતિ લક્ષ્મી—

દૈવ ન દૈવમિતિ કાપુરુષા વદન્તિ ।

દૈવ નિહત્ય કુરુ પૌરુષમાત્મશક્ત્યા,

યત્ને કૃતે યદિ ન મિદ્ધ્યતિ કોઽવ દોષ ? ॥ ”

“લક્ષ્મી, ઉલોગી એવા પુરુષસિદ્ધ પામે જાય છે, નહિ કે દૈવ પાસે જેઓ કાયર છે તેઓ જ ‘દૈવ ક્ષયુ છે’ ‘દૈવે આમ કયું’ ‘દૈવે તેમ કયું’ ઇત્યાદિ શબ્દો બોલે છે, માટે હે બધું! દૈવને છોડીને આત્મશક્તિ પ્રમાણે પુરુષાર્થ કર તેમ છતાં કાર્ય સિદ્ધ ન થાય તો કેનો દોષ? અર્થાત્ પછી નુ દોષિન નથી”

રાજમાર્ગ

જેઓને આ જગત્માં ઉચ્ચ પદ પ્રાપ્ત કરવું છે અથવા ‘ઉત્તમ જીવન,’ ‘આદર્શ જીવન,’ ‘સાધુ જીવન,’ ‘પવિત્ર જીવન,’ ‘ધાર્મિક જીવન’ કે ‘સચ્ચારી જીવન’ ગણવું છે અથવા તો ‘આ મહિત,’ ‘આત્મવિકાસ,’ ‘આત્મોન્નતિ,’ ‘આત્મોદ્ધાર,’ ‘આત્મકલ્યાણ’ કે ‘શ્રેયલાધના’ કરવી છે, તેમને ‘પુરુષાર્થ’ એ જ એક રાજમાર્ગ છે

અહીં ‘પુરુષાર્થ’નો અર્થ ઉત્તમ હેતુ, ઉચ્ચ આદર્શ, પરમ લક્ષ્ય કે અતિમ સાધ્ય માટે કરવામાં આવતી પ્રયત્ન-પરપરા છે. અન્યથા ઘોર, હાક, લૂટાણ, ભુગારી અને બળિ ચારી પણ એક પ્રકારનો પુરુષાર્થ તો કરે જ છે

‘કરે તેવું પામે અને બાવે તેવું લહે’ એ ઉક્તિ યુગ યુગના અનુભવ પછી પ્રચલિત થયેલી છે અને દરેક જમાનાના જુદાજુદા મનુષ્યોએ તેને કબૂલ રાખી છે તેથી એમ માનવું સપૂર્ણ રીતે બાજબી છે કે પરમ પુરુષાર્થનું ફક્ત પરમસુખ, પરમઆનંદ અને પરમશાંતિ છે, જ્યારે નિકૃષ્ટ પુરુષાર્થનું ફક્ત અનંત દુઃખ, અનંત શોક અને ભયકર અશાંતિ છે. તે માટે પરમ પુરુષોએ ચોકસીને કહ્યું છે કે —

“ અકર્તવ્ય ન કર્તવ્ય, પ્રાણૈઃ કણ્ઠગતૈરપિ ।

સુકર્તવ્ય તુ કર્તવ્ય, પ્રાણૈઃ કણ્ઠગતૈરપિ ॥ ”

“ પ્રાણ કઠે આવ્યા હોય તો પણ અકર્તવ્ય કરવું નહિ.
પ્રાણ કઠે આવ્યા હોય તો પણ સુકર્તવ્ય તો અવશ્ય કરવું ”

પ્રણ પ્રકારના પુરુષો

અને તેમણે કર્તવ્યપાલનને દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખીને મનુષ્યોના
લોક પાડતા જણાવ્યું છે કે—

“ રાનદળ્ઢમયાત્પાપ, નાચરત્યધમો જન’ ।

પરલોકમયાન્મશ્યઃ, સ્વામાત્રાદેવ ચોત્તમ ॥ ”

“ અધમ પુરુષો કામદાની સુગ્રાવમા આવી જવાની બીકને
લીધે પાપ કરતા નથી મધ્યમ પુરુષો પરલોક બગડશે એવા
ભયથી પાપ કરતા નથી અમારે ઉત્તમ પુરુષોને તો સ્વસ્થપણ
જ એવો હોય છે કે તેઓને પાપ કરવાનું હિલ થતું નથી ”

વળી,

“ પાપ મમાચરતિ વીતઘૃણો ઝઘન્ય ,

પ્રાપ્યાપદ સઘૃણ યવ વિમશ્યશુદ્ધિ ।

પ્રાણાત્મયેઽપિ ન હિ સાધુજન સ્વવૃત્ત,

વેલા સમુદ્ર ઇવ લહ્યયિતુ મમર્થ’ ॥ ”

“ જે મનુષ્યો જઘન્ય એવે કનિષ્ઠ કે અધમ છે, તેઓ
પાપનું આચરણ કાંઈ પણ બીક, ધાક કે સૂઝ વિના બેધક
કરે છે અમારે મધ્યમ પુરુષો કાંઈ આકૃત આવી પડે અને
બીજો ઉપાય ન હોય તો જ વિના ઇટકે પાપનું આચરણ

કરવા તરફર થાય છે પરંતુ જેઓ સાધુજન કે ઉત્તમ કૌટિના પુરુષો છે, તેઓ પ્રાણત્યાગનો પ્રસંગ આવે તો પણ પોતાનું ઉત્તમપણું છોડતા નથી કે જેમ સાગર પોતાની ભરતી અંગેની ભયંકર છોડતો નથી ”

તે જ રીતે એ પણ જણાવ્યું છે કે —

“ ઉત્તમા સુખિનો લોભ્યા, દુઃસ્થિનો મધ્યમા પુનઃ ।

સુખિનો દુઃસ્થિનો વાપિ, લોભમર્હન્તિ નાથમા ॥ ”

“ જેઓ સુખી થવાથી પોતાના કર્તવ્યનો લોભ પામે છે તે ઉત્તમ પુરુષો, જેઓ દુઃખી થવાથી કર્તવ્યને સમજે છે તે મધ્યમ પુરુષો અને જેઓ સુખી હોય કે દુઃખી હોય પણ કર્તવ્યની સમજ ધરાવતા નથી તે અધમ પુરુષો ”

આ શબ્દોનો ભાવાર્થ એ છે કે— મનુષ્યો સુખનો ઉપાસ બલવા પછી અને તેના દ્વારા સુખની પ્રાપ્તિ અવશ્ય થાય છે તેવો અનુભવ કર્યા પછી વિહિત કર્તવ્યનું પાલન ચાલુ રાખે છે કે ઉત્તરોત્તર વધારે મારું પાલન કરતા બંધ છે, તેમને ઉત્તમ પુરુષો બાણવા આવા પુરુષો રાજ્ય, સપત્તિ, ભોગ-સામગ્રી, ઉચ્ચકુલ, શરીરસૌંદર્ય, પાડિય, આરોગ્ય અને આયુષ્ય એ બધાને ધર્મનું જ ફલ માનતા હોય છે અને વનમા, રણમા, શત્રુની મધ્યમા, અગ્નિની અદર, જળની અદર, મહાસાગરની સફરમા કે પર્વતની ટોચ પર યા ગમે તેવી વિકટ પરિસ્થિતિમા મનુષ્યનો જે ભયાવ થાય છે, તેને તેઓ પૂર્વભવની પુણ્યાર્થ સમજતા હોય છે, તેથી તેઓ ધર્મ-પાલનમા વિશેષ અને વિશેષ ઉત્સાહવત જનતા બંધ ॥

જે મનુષ્યો સુખનો ઉપાય જાણવા છતાં, પુણ્ય અને પાપને સમજવા છતાં કે ધર્મ અને કર્તવ્યના સ્વરૂપથી વાકેફ હોવા છતાં નળજાઈએને વશ થઈને વિષયવિકાર તરફ ઘસ ઘસી જાય છે અને જ્યારે દુખનો અનુભવ થાય છે ત્યારે જ ધર્મનો આશ્રય લે છે, તેમને મધ્યમ પુરુષો જાણવા આવા પુરુષો પોતાની સાન કેકાણે આવતા અતરાત્રમાને ઉદેશીને કહેતા હોય છે કે —

“ત્યજ દુર્જનસર્ગ, મજ સાધુસમાગમમ્ ।

કુરુ પુણ્યમદોરાત્ર, સ્મર નિત્યમનિત્યતામ્ ॥”

“હે આત્મન્ ! તું દુર્જનનો સર્ગ છોડી દે, કારણ કે તેના સર્ગથી તારો ધર્મપ્રેમ ઓછો થઈ ગયો છે, તારો જાતિનો આશ્રય શિથિલ પડી ગયો છે અને તારા પ્રાપ્ત કર્તવ્યો માં તું શિથિલ થયો છે તેથી ઇચ્છવા યોગ્ય એ જ છે કે—હવે તું સાધુપુરુષોનો સમાગમ કર કે જેથી તારી ધર્મભાવના પ્રકુલિત થાય, તારો નીતિનો આશ્રય દૃઢ થાય અને તારું પ્રાપ્ત કર્તવ્ય તને કરવાની જ સન્મતિ સાપડે વળી હવે તું રાત્રિવિસ પુણ્યના જ કાર્યો કર કે જેથી તને બિવિધમા દુખ પડે નહિ વળી હે આત્મન્ ! તું વિષયલોગમાં ફસાઈ ન જા, માટે હમેશાં ધન, યૌવન, અધિકાર અને આયુષ્ય એ અનિત્ય છે તે વાત સ્મરણમાં રાખ ”

આ રીતે પોતાની જૂએને સુધારતા અને સદુપાયોના સેવનની શુદ્ધિ ધરાવતા મધ્યમ પ્રકારના મનુષ્યો ચડતા-પડતા છેવટે ધર્માભિમુખ થાય છે અને તેથી સદ્ગતતાની વધારે નજીક જતા જાય છે

જે મનુષ્યો સુખ મળવા છતાં કે દુઃખ મળવા છતાં તેમાંથી કોઈ પણ પ્રખરનો બોધ ગ્રહણ કરતા નથી એટલે કે પોતાના જીવનને મરજી મુજબ ચાલવા દે છે, તેઓને અધમ જાણવા વધારે સ્પષ્ટ કહીએ તો આવા મનુષ્યો સુખ કે દુઃખના કારણોનો કોઈ પણ વિચાર કરતા નથી, તેથી તેમાંથી કોઈ પણ જાતનો બોધ ગ્રહણ કરી શકતા નથી, એટલે તેમનું જીવન ઉદ્દેશથી રહિત હોય છે, ધ્યેયથી વિહીન હોય છે કે સાધના કોઈ પણ જાતના જ્યાં ત વિનાનું હોય છે આવા પુરુષો મોટા ભાગે ગતિનુગતિક ન્યાયથી ચાલે છે અને પોતાનું જીવન લોકેષણના પ્રવાહમાં વહેવા દે છે એમ કરતા આયુષ્ય જ્યારે પૂર્ણ થાય છે ત્યારે તેઓને લાગે છે કે-તેઓ ખરેખર જીવન જીવ્યા જ નથી અને પ્રાપ્ત થયેલી અણમોલ તકનો લાભ લેવાનું છેક જ ચૂકી ગયા છે બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો આવા મનુષ્યોને અતસમયે પોતાની જિંદગી નિષ્ફળ જણાય છે, તેથી ભય કર નિષ્ફલતા, નિરાશા કે નામીષામીનો અતિ કડવો અનુભવ થાય છે

જવાબદારીઓ અદા કરો

પુરુષના ઉત્તમ, મધ્યમ, અધમ-આ ત્રણ વિભાગો કર્તવ્ય પાલન, વર્તન કે વિકાસને અનુલક્ષીને પાડવામાં આવ્યા છે, તેથી જે મનુષ્ય પોતાના કર્તવ્યપાલનમાં વધારે તત્પર બનતો જાય, પોતાના વર્તનને ઉત્તરોત્તર સુધારતો જાય અને દિન પ્રતિદિન વિકાસની સાધના કરતો જાય તે અધમમાંથી મધ્યમ અને મધ્યમમાંથી ઉત્તમ બની જીવનના મહાન ઉદ્દેશને પૂર્ણ કરી શકે છે અને જનતા-અવ્યાબાધ આત્મસુખની

કરવામા સ પૂર્ણ સફલતા મેળવી શકે છે તેથી કાંઈ પણ મુશ્કેલી મનુષ્યે ‘ દૈવ ’ ‘ ભાગ્ય ’ કે ‘ નશીળ ’ના હવાલા નાખીને પોતાની જવાબદારીઓને અદા કરવાના પરમ કર્તવ્યમાધી ખાણું હઠવાનું નથી

“ વિધિર્વિધાતા નિયતિસ્તમાત્ર ,
કાલો ગ્રહાથેશ્વરકર્મદૈવમ્ ।
માગ્યાનિ પુણ્યાનિ યમ કૃતાન્ત ,
પર્યાયનામાનિ પુરાકૃતસ્ય ॥ ”

એ વાત સ્પષ્ટ રીતે સમજી લેવાની જરૂર છે કે —

“વિધિ,^૧ વિધાતા,^૨ નિયતિ,^૩ સ્વભાવ,^૪ કાલ,^૫ ગ્રહો,^૬ ઇશ્વર,^૭ કર્મ,^૮ દૈવ,^૯ ભાગ્ય,^{૧૦} પુણ્ય,^{૧૧} યમ^{૧૨} અને કૃતાન્ત^{૧૩} એ બધાથે શબ્દો પૂર્વભવમા આપણે જે કાંઈ કાર્યો કર્યા છે તેના જ અપરનામો છે ” તેથી પરમ પુરુષાર્થ એ જ સિદ્ધિનો રાજમાર્ગ છે, એ જ સફલતાની માચી સીડી છે

પ્રમાદની પ્રચુરતા

માનવજીવનના સુદમ અભ્યાસીઓએ કહ્યું છે કે —

“ ઉપદંટુ ચ વક્તુ ચ, જન* સર્વોઽપિ પષ્ટિત ।
તદનુષ્ઠાનકર્તૃત્વે, મુનયોઽપિ ન પષ્ટિતા ॥ ”

“ઉપદેશ દેવામા અને જોલવામા માણસ માત્ર પડિતો છે પણ તેને અમલમા મૂકવામા મુનિઓ પણ પડિત નથી ”

આ શબ્દો આપણા કર્તવ્યમંદ કે પુરુષાર્થહીન સ્વભાવને

અનુવંશીને બોલાવેલા છે ઘણું સાબળવા છતાં, ઘણું વાચવા છતાં, ઘણું વિચારવા છતાં અને ઘણું ઘણું બાંધવા છતાં, જે જીવનને સરકારી બનાવવાનો કોઈ બંને નહિ કે જિંદગીને સફળ બનાવનારી ક્રિયાઓને અનુસરવાનો ઉમંગ પ્રકટે નહિ તે એ શ્રવણનો, એ વાચનનો, એ વિચારનો અને એ બાંધપણનો અર્થ ?

આજે આપણું જીવન પાપપટ્ટમા ખૂચી ગયું છે, આજે આપણું જીવન કામબોગના કાદવમા રગદોળાય છે, આજે આપણું જીવન કર્તૈવ્યનો કમનીય પથ છોડીને વામાચારની વેપમ વાટ તરફ ઘસડાઈ રહ્યું છે અન્યથા કથન અને કામિનીનો આટલો કેફ શાને હોય ? સુવર્ણ અને સુદરીનો આટલો શોખ કેમ પ્રકટે ? લક્ષ્મી અને લલનાની આટલી લાલચ કેમ હોય ? મધારે દિલગીરીની વાત તો એ છે કે-આજે બહેલા મૂર્ખા બન્યા છે, શાણા મણાતા સેતાન બન્યા છે અને સમજીનો દિકાબ ધરાવનારાઓએ સામાન્ય સમજને પણ કોરે મૂકી છે અમાદની પ્રચુરતાને લીધે તેઓ શું બોલે છે, તેનું પણ જ્ઞાન મધી ને 'ધર્મે' હજારો વર્ષ સુધી માનવજાતિને કર્તૈવ્યનો પથ દર્શાવ્યો, જીવનના ઉચ્ચ આદર્શોનું જ્ઞાન કરાવ્યું, જિંદગીના ગૂઢ પ્રશ્નો ઉકેલ બતાવ્યો અને નીતિના પાયાનું મજબૂત ચણુતર કર્યું, તેને જ તેઓ અફીણના વ્યસનની ઉપમા આપે છે, તેને જ તેઓ સામદાયિક ઝેર કહીને વગોવે છે અને તેને જ તેઓ હજાર માનવાની હદ સુધી પહોંચી જાય છે !! આ બેજવાબદાર વક્તવ્યોનું, આ પાગલ પ્રલાપોનું, આ

અસમજત વ્યવહારનું પરિણામ એ આનુષ્ઠિક કે-લોકો કર્તવ્ય હીન બનતા જાય છે, ગમે તેવા અકાર્યો કરવામા પણ તત્પર બનતા જાય છે અને જીવન-વ્યવહારમા ચલાવવા માટેની સામાન્ય નીતિના સિદ્ધાંતો પણ છોડતા જાય છે

ધર્મપ્રત્યેની અધશ્રદ્ધાએ જે નુકશાન કરેલું કહેવાય છે, તેના કરતા અનેકગણું વધારે નુકશાન આ તર્કપૂર્ણ કર્તવ્યવિહીનતાએ કર્યું છે અને તેનો પ્રચાર હજી પણ ચાલુ રહેલો છે, એટલે બીજી કેટલી નુકશાન થશે તેની તો કલ્પના જ કરવી રહી

મહાપુરુષોએ જે સીડીને મજબૂત બનાવવા માટે અથાગ પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો છે, માણસ પુરુષોએ જે સીડીને સુદૃઢ બનાવવા માટે શુદ્ધિયુક્તતાનો અનુપમ ઓપ આપ્યો છે અને ઉપકારી પુરુષોએ જે સીડીની વ્યવસ્થા માત્ર આપણા પામરો પ્રત્યેની હિતબુદ્ધિ જ કરી છે, તેનો લાભ લેવા જેટલી સન્મતિ પણ ન બતાવીએ તો આપણા જેવા મહામૂર્ખ બીજા કોણ હોઈ શકે ?

આ પરમપુરુષોએ આપણા કાન ઉઘાડવા માટે જ કહ્યું છે કે —

“ અધીત્ય શાસ્ત્રાણિ ભવન્તિ મૂર્ખા
યસ્તુ ક્રિયાવાન્ પુરુષ સ વિદ્વાન્ ।
સચિન્ત્યતામૌષધમાતુર દિ,
ન જ્ઞાનમાત્રેણ કરોત્યરોગમ્ ॥ ”

“ મનુષ્યો વિવિધ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવા છતાં ‘મૂર્ખ’ રહે છે (સુદૃઢ સિદ્ધાંતો બાંધવા છતાં તેનો લાભ ન લે તે મૂર્ખ

નહિ તો બીજું શું ?) તેથી જે પુરુષ ક્રિયાવાન (જાણેલું અમલમાં મૂકનાર) છે, તે જ સાચો વિદ્વાન (સમજી) છે. ઔષધનું સારી રીતે ચિંતન કરનાર રોગીને માત્ર તે જ્ઞાનવડે નીરાળી અવસ્થા પ્રાપ્ત થતી નથી તાત્પર્ય કે-જાણેલું અમલમાં મૂકે છે, ત્યારે જ ફાયદો થાય છે ”

“ પઠકઃ પાઠસ્થૈવ, યે ચાન્યે જ્ઞાસ્રચિન્તકાઃ ।

મર્વે વ્યસનિનો જ્ઞેયા, ય ક્રિયાયાન્ સઃ પંડિતઃ ॥ ”

“ જ્ઞાત્રોને લાણનાર, લાણાવનાર અને તેના પર જાડું ચિંતન કરનાર (પણ અમલમાં ન મૂકનાર) હું બીજા જાણુવા (કારણ કે તેમણે જ્ઞાત્રોનો મર્મ અમલમાં માટે ઘણું પરિશ્રમ ઉઘાડ્યો, પણ તેના અમલથી થનારો લાભ ઉઘાડ્યો નહીં) જે મનુષ્ય ક્રિયાવાન (જાણેલું અમલમાં મૂકનાર) છે, તેને જ પંડિત (સાચો સમજી) જાણવો

લોકજ્ઞાપામાં કહીએ તો ‘ પોથીમાતા તૈમલુ ’ જેવા કે ‘ પોપટના રામ રામ ’ જેવા જ્ઞાનથી વાપરેલા ફાલો વળતો નથી એટલે જીવનને સફલ મન્ય માટે જે વસ્તુની ખાસ જરૂર છે, તે ‘ પ્રથસ્ત પ્રવલ ’ ની છે, ‘ વૃષ્ટિ ’ પ્રયાસ ’ ની છે, ‘ પરમ પુરુષાર્થ ’ ની છે બીજી વસ્તુઓ જે ત્યાં સુધી આપણે એટીપણુ દૂર થાય નહિ, જ્યાં સુધી આપણે આજમું સ્વભાવ બદલાય નહિ અને જ્યાં સુધી આપણે પ્રમાદ-પ્રકૃતિનું પરિવર્તન થાય નહિ, ત્યાં સુધી ‘ વ્યસન ’, ‘ વિચય ’, ‘ સિદ્ધિ ’ કે ‘ સફલતા ’ નાં રોમ્બાને નીંજીને જ સરમયેલા છે

મારખામાં જે જે વસ્તુઓ છે ખરે ? નિં

માત્રથી કોઈએ ગિરિચૂગ પર આરોહણ કર્યું ખરૂં ? શબ્દોના સાથિયા પૂરવાથી કોઈએ સુદ્ધ જિલ્લા ખરા ? અરે ! છતી પર પડેલુ બેર સુખમા મૂકવુ હોય તો પુરુષાર્થની જરૂર પડે છે, અને હાથ હલાવ્યા વિના ગમે તેવુ તીક્ષ્ણ હથિયાર પણ કાંઈ કામ આપી શકતુ નથી, માટે એ વાત આપણા રામ-રામમા ઠસવાની જરૂર છે કે—

“ પ્રમાદ. પરમદેવી, પ્રમાદ. પરમ ત્રિષ્ણુ ।

પ્રમાદો મુક્તિપુર્દસ્યુ, પ્રમાદો નરકાર્ણવ. ॥ ”

“ પ્રમાદ આપણો પરમદેવી છે, પ્રમાદ આપણા માટે કાલિલ જેર છે, પ્રમાદ આપણા મુક્તિમાર્ગમા અતરાય કરનારો દુષ્ટ ચોર છે અને પ્રમાદ સાક્ષાત્ નરકતુ ધામ બને છે ”

પુરુષાર્થના પાંચ અંગો

પુરુષાર્થના મુખ્ય અંગો પાંચ છે, (૧) ઉત્થાન (૨) કર્મ (૩) બલ (૪) વીર્ય અને (૫) પરાક્રમ ઉત્થાન એટલે ઉઠવુ કે ઉઠીને બિભા થવુ કર્મ એટલે ક્રિયા કરવી કે કામે લાગવુ બલ એટલે મનોબળ, વચનબળ, કાયબળનો ઉપયોગ કરવો વીર્ય એટલે આત્મશક્તિને બાગૃત રાખવી, ઉત્સાહ રાખવો અને પરાક્રમ એટલે વિદ્વો કે અતરાયને ઓળંગી જવા આ અંગેનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ નીચેના ઉદાહરણોથી આવી શકશે

(૧) એક મનુષ્ય અર્થોપાર્જન કરવાની ધારણા રાખે છે, તો પહેલા તે કોઈ પણ પ્રકારનો ધંધો, વ્યાપાર કે રાજગાર કરવા તત્પર થશે પછી તે અમુક ધંધો, અમુક વ્યાપાર કે

અમુક રાજગાર શરૂ કરશે પછી તે ધધા માટે જાતમહેનત કરશે, તે સબધી આહકોને માહિતગાર કરશે અને તેના સચાલન વિષે અનેક જાતના વિચારો કરશે. વળી એ ધધા વિષે તેના મનમાં આશા હશે, ઉત્સાહ હશે, ઉમંગ હશે એટલે જ તે એ ધધાને ચાલુ રાખી શકશે અને એ ધધામાં કદાચ કોઈ નાની મોટી મુશ્કેલીઓ આવશે તો તેને ધૈર્યપૂર્વક ઓળખી જશે જ્યારે તે આ રીતે ધધો, વ્યાપાર કે રાજગાર કરશે ત્યારે જ પોતાની અર્થોપાર્જનની ધારણામાં સરલ થશે.

અહીં ધધો, વ્યાપાર કે રાજગાર કરવાની તત્પરતા એ ઉત્થાન છે, કારણ કે એ તત્પરતા કેળવવામાં તેણે આગસનો ત્યાગ કર્યો હશે, યા તો જડતાને ખર્ચેરી હશે, યા તો નાસી પાસીને દૂર કરી હશે અથવા તો પ્રમાદનો પરિહાર કર્યો હશે. જો તેણે કોઈ પણ ન બન્યું હોત તો તે ધધો, વ્યાપાર કે રાજગાર કરવા તૈયાર થાત નહિ પછી તે ધધાની, વ્યાપારની કે રાજગારની શરૂઆત કરે છે, એ કમ છે, કારણ કે તે એક જાતનું કાર્ય શરૂ કરે છે, એક જાતનો ઉદ્યમ કરવા લાગે છે, એક પ્રકારના કર્તવ્યનો સ્વીકાર કરે છે અને એક પ્રકારની દુરજ પર ચડી જાય છે પછી તે જાતમહેનત કરે છે, આહકોને માહિતી આપે છે અને સચાલનને લગતા અનેકવિધ વિચારો કરે છે, તે જલ છે, કારણ કે તેમાં કાયા, વાણી અને મનની શક્તિનો ઉપયોગ થાય છે હવે તે ધધો, વ્યાપાર કે રાજગાર કરતી વખતે તેના મનમાં એક જાતની આશા હોય છે કે ‘આ ધધાથી હું ધન કમાઈશ, મારી પ્રતિષ્ઠા જામશે, મારી આખર વધશે’ વગેરે આવી કોઈ પણ આશા ન હોય.

તો તે પોતાનો ધ ધો, બ્યાપાર કે રોજગાર ચાલુ રાખે જ નહિ, કારણ કે કોઈ પણ જાતની આશા વિના મનુષ્ય પ્રવૃત્તિ કરે તે જનવુ અસંભવિત છે જે સાધુમતો અને મહાત્મા-મુનિઓ નિરાસક્તિભાવે કાર્ય કરતા હોય છે તેમને પણ અપૂર્વ આત્મ સતોષની આશા હોય છે જે તેમ ન હોય તો તેઓ એ પ્રવૃત્તિ શા માટે કરે ? એટલે તેની આશા, તેનો ઉત્સાહ કે તેનો ઉમંગ એ વીર્ય છે અને તે જે જે મુશ્કેલીઓને ધૈર્યથી ઝોળાગી જાય છે, તે પરાક્રમ છે મુશ્કેલીઓને ઝોળાગી જવી એ જેમ પરાક્રમ છે તેમ મુશ્કેલીઓ સામે ટકી રહેવું એ પણ પરાક્રમ જ છે તાત્પર્ય કે તે મનુષ્ય જ્યારે ઉત્થાન, કર્મ, બલ, વીર્ય અને પરાક્રમનો આશ્રય લે છે ત્યારે જ પોતાની અર્થોપાર્જનની ધારણામાં સફલતા મેળવી શકે છે

(૨) બીજો મનુષ્ય દ્વિધપાક-પુરીનું યોજન કરવા ઇચ્છે છે, તો પહેલા તો એ જાતનું યોજન તૈયાર કરવાનો નિર્ણય કરશે અને તે માટે તત્પર થશે આ થયું ઉત્થાન પછી એ માટે કાર્યની શરૂઆત કરશે એ થયું કર્મ એ કાર્યમાં તેને ચૂલાની જરૂર પડશે, ઇંધણની જરૂર પડશે, અગ્નિની જરૂર પડશે, નપેલા કે તાવડાની જરૂર પડશે, તાવેયાની જરૂર પડશે, દ્વિધ-સાકર અને ચોખાની જરૂર પડશે, બદામ-પિસ્તા, જાય ફલ તથા કેશરની જરૂર પડશે તેમ જ પૂરીઓ તૈયાર કરવા માટે ઘઉંના આટાની, તેવની, ઘીની, ખાણીની, ચોરસિયાની, વેલણાની, ઓરાની એમ અનેક વસ્તુઓની જરૂર પડશે આ વસ્તુઓ તે એકઠી કરશે કે એકઠી કરવાનો હુકમ કરશે તે ક્રિયા અને તેને કેમ મેળવવી, કેમ ઉપયોગમાં લેવી તેના

વિચાર પણ કરશે આ યુગ જલ આ ક્રિયા કરવાથી ‘હું દુધપાક અને પુરી જરૂર બનાવી શકીશ,’ ‘તેવાર થઈ જશે,’ ‘હમણા થઈ જશે’ આદિ વિચારો દ્વારા તેના મનમાં ઉત્સાહ સ્ફૂરતો હશે કે ઉમંગ ચાલુ હશે તે યુગ વીર્ય અને તેનું સોજન તૈયાર કરવાનું કામ જગડી ન જાય તે માટે બિલાડીને ફર કરશે, અગ્નિ એલવાઈ જશે તો તેને ફરી પ્રકટાવશે, ઝારો તૂટી જશે તો બીજો લઈ આવશે, જહામ-આરોગી યા જાય ફળ ખરાબ નીકળશે તો તેને બદલાવી નાખશે આ રીતે જ્યારે વિનોદી અપ્રતિહત બનીને તે પોતાનું કાર્ય પૂર્ણ કરશે ત્યારે દુધપાક-પુરીનું સોજન તૈયાર થશે આ યુગ પરાક્રમ

(૩) ત્રીજો મનુષ્ય ધર્માનુષ્ઠાન તરીકે ઉપવાસ નામનું તપ કરવા ઇચ્છે છે ઉપવાસ કરવા માટેની તેની તત્પરતા એ ઉત્થાન છે ઉપવાસ કરવા માટેનો નિશ્ચય કે તે માટે શ્રદ્ધા કરવામાં આવતી પ્રતિજ્ઞા એ છે કારણ કે ત્યારથી ઉપવાસ શરૂ થાય છે પછી તે આત્માની સમીપે વસવા માટે કાયા, વાણી અને મનથી પ્રયત્ન કરશે, એ યુગ જલ અને તે ઉપવાસની ક્રિયામાં ઉત્સાહ માણશે, એ યુગ વીર્ય તથા એની સામે ગમે તેવા વિચિત્ર કે વિષમ સંયોગો જિતા થશે પણ તે ઉપવાસમાં કાયમ જ રહેશે, એ યુગ પરાક્રમ આ રીતે જ્યારે તે ઉત્થાન, કર્મ, જલ, વીર્ય અને પરાક્રમનો આશ્રય લેશે ત્યારે તેનું તપસ્વી ધર્માનુષ્ઠાન સફળતાને પામશે

(૪) ચોથો મનુષ્ય સમ્યક્ ચારિત્રના એક અંગ તરીકે ક્રોધનો જય કરવા ઇચ્છે છે, તો ક્રોધ છોડવા માટેની તેની તત્પરતા એ ઉત્થાન છે, ક્રોધ છોડવા માટેનું પ્રત્યાખ્યાન

(પચ્ચકખાણ) એ કર્મ છે, કારણ કે ત્યારથી જ ક્રોધ ઊડવાની શરૂઆત થાય છે શરીરને ક્રોધમા પ્રવર્તવા ન દેવું, વાણીમા ક્રોધને વ્યક્ત થવા ન દેવો અને મનમાથી પણ ક્રોધના આવેશને દૂર કરવો એ બધું છે એ રીતે ક્રોધને કાયા, વાણી અને મનમાથી હાટી કાઢવામા ઉત્સાહ થવો, ઉત્થાસ થવો, ઉમંગ થવો એ વીર્ય છે અને ક્રોધ કરવા માટેના ગમે તેવા પ્રબલ નિમિત્તો મળી આવે છતાં તેને પ્રકટ થવા દેવો નહિ તે પરાક્રમ છે આ રીતે જ્યારે તે ઉત્થાન, કર્મ, બલ, વીર્ય અને પરાક્રમના પગથિયે ચડે છે ત્યારે જ ક્રોધ પર જય મેળવવવાની પોતાની ધારણામા સફલતા પ્રાપ્ત કરે છે

તાર્ત્વિક રહસ્ય

પુરુષાર્થના આ પાંચ અંગોનું તાર્ત્વિક રહસ્ય નીચે મુજબ સમજવાથી સિદ્ધિ કે સફલતા સત્વર સાપડશે —

(૧) ઉત્થાન એટલે આજસ મરડીને ઊભા થવું, જડતા ઊડીને જાગૃત થવું, નિરાશા કે નાસીપાસનો ત્યાગ કરવો અને પ્રમાદ માત્રનો પરિહાર કરીને કર્તવ્ય બજાવવા તત્પર થવું

(૨) કર્મ એટલે નિશ્ચયપૂર્વક કામે લાગવું, ઉદ્યમ કરવા મચી પડવું, કર્તવ્યનો સ્વીકાર કરવો કે ફરજ પર ચડી જવું

(૩) બલ એટલે સ્વીકૃત કાર્યમા કાયા, વાણી અને મનના બલનો બને તેટલો વધારે ઉપયોગ કરવો, પ્રાણુ પરોવવો

(૪) વીર્ય એટલે સ્વીકૃત કાર્યને પાર પાડવામા આનંદ માનવો, ઉત્થાસ રાખવો કે ઉમંગ ધરાવવો

(૫) પરાક્રમ એટલે અતરાયો, ચુરકેલીઓ, પરીવહો કે

વિદ્નો સામે ધૈર્યપૂર્વક ઊભા રહેવું અને તેમને ઝોળાગી જવાની વીરતા બતાવવી

ઉપમહાર

પડવું કે ચડવું એ મનુષ્યના પોતાના હાથની વાત છે જે મનુષ્યો ગમાર બનીને ગફલતમાં રહે છે, તેઓ અધ પતનના અધારા કૂવામાં અવશ્ય ગળડી પડે છે અને જે મનુષ્યો સમજી ધઈને પુરુષાર્થને સાધે છે તેઓ મુક્તિમુખના મિનારા પર અવશ્ય ચડી જાય છે તેથી ઇચ્છવા યોગ્ય એ છે કે આજે જ આજસ મરડીને ઊભા થાઓ, આજે જ જડતાને ઓડી જામૃત થાઓ, આજે જ નિરાશા કે નાસીપાસનો ત્યાગ કરો અને આજે જ પ્રમાદનો પરિહાર કરીને કર્તવ્યનું પાલન કરવા તત્પર બનો કર્તવ્ય એટલે ધર્મનું ઉત્ક્રાસમય આરાધન કે મંગલમય મુક્તિ માટેનો પરમ પુરુષાર્થ

આ જગતમાં જે મહાપુરુષો કૃતકૃત્ય થયા છે, નિષ્ક્રિયા થયા છે, સિદ્ધ-બુદ્ધ-પારગત અને પરપરગત થયા છે, તે સઘળાએ પુરુષાર્થનું જ બાલગન લીધું હતું, પુરુષાર્થનું જ અનુસરણ કર્યું હતું અને પુરુષાર્થને જ પોતાનો જીવનમંત્ર બનાવ્યો હતો એટલે એ વાત નિર્વિવાદ સિદ્ધ છે કે-પુરુષાર્થ એ જ સફળતાની સીડી છે, પુરુષાર્થ એ જ મુક્તિમંદિરનું ભવ્ય પ્રવેશ દ્વાર છે અને પુરુષાર્થ એ જ અક્ષય-અનંત-અપરિમિત મુખનું સાચું સાધન છે

વિચારશૂન્યતા, ઈર્ષ્યહીનતા, લક્ષ્ય રહિતપણું તથા પાપાચરણ પ્રત્યેનું માનસિક વલણ એ અધમ પુરુષના લક્ષણો છે. સુવિચાર, ઈર્ષ્યનું જાન, લક્ષ્યનો ખ્યાલ અને પાપબીરતા કે

પાપ કરવાની અનિચ્છા એ મધ્યમ પુરુષના લક્ષણો છે, અને શુભ ભાવના, ધ્યેયનું સતત સ્મરણ, લક્ષ્યને પહોંચવાનો પરમ પુરુષાર્થ અને પાપનો સદતર ત્યાગ એ ઉત્તમ પુરુષના લક્ષણો છે. આ ત્રણ પ્રકારના પુરુષોમા મારું સ્થાન કયા છે ? તેનો વિચાર પ્રત્યેક સુસ મનુષ્યે તટસ્થ ભાવે-અતરની સાક્ષીએ કરવો ધટે છે.

પુરુષના ઉત્તમ, મધ્યમ અને અધમ એ ત્રણ વિભાગો તેના વર્તન, વિકાસ કે શુભને અનુલક્ષીને પાડવામા આવે છે તેથી જે મનુષ્ય પોતાનું વર્તન ઉત્તરોત્તર સુધારતો જાય, પોતાનો વિકાસ ઉત્તરોત્તર સાધતો જાય અને પોતાનામા રહેલા શુભના ધીમેને અકુરિત, પવિત્ર, ચત્રિત અને પુષ્ટિત કરીને છેવટે સફલ બનાવતો જાય તે જગત્ત, કનિષ્ઠ કે અધમ માથી વિમધ્ય કે મધ્યમ બની શકે છે અને વિમધ્ય કે મધ્યમમાથી ઉત્તમ, પવિત્ર કે પૂર્ણ બની શકે છે તેથી જ સદ્ગુણપ્રાપ્તિ માટે નિરતર પ્રયત્ન કરવો એ સફલતાની સીડી પરનું ઉત્તમ આરોહણ છે.

સર્વે જીવો પુરુષાર્થના પ્રશસ્ત પથને અનુસરો એ જ મંગલ કામના.

